

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra zahradní a krajinné architektury

**Interpretace místního dědictví obce Rataje nad Sázavou a
okolí (Posázaví)**

Bakalářská práce

Autor práce: Martina Rybníčková

Vedoucí práce: Ing. Arch. Iveta Merunková

© 2013 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Interpretace místního dědictví obce Rataje nad Sázavou a okolí (Posázaví)" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 12. 4. 2013

Poděkování

Ráda bych touto cestou chtěla poděkovat paní Ing. arch. Ivetě Merunkové za odborné vedení, cenné připomínky a rady, kterými mi napomáhala při zpracování bakalářské práce. Zvláštní poděkování bych chtěla vyjádřit starostovi městyse Rataje nad Sázavou Ing. Luboši Kubátovi za poskytnuté materiály, ochotu a vstřícnost. Zmínku a poděkování si zaslouží místní pamětník Jiří Vorlíček, který mi též poskytl cenné materiály a podnětné myšlenky.

Interpretace místního dědictví obce Rataje nad Sázavou a okolí (Posázaví)

Interpretation of local heritage in village Rataje nad Sázavou and surrounding (Posázaví)

Souhrn

Předkládaná bakalářská práce, na základě zpracovaných údajů, hledá možnosti a nástroje, které by pomocí metody interpretace podpořily kulturní a přírodní dědictví řešeného území- obce Rataje nad Sázavou a okolí (Posázaví), nacházející se v okrese Kutná Hora. Také je podstatou práce vytipovat cílovou skupinu, pro kterou jsou navrhována konkrétní řešení. Uvedené návrhy mají za cíl zvýšit zájem místních obyvatel a zároveň rozšířit jejich povědomí o místě, ve kterém žijí. Celkově přinést oživení dané lokality, které by oslovilo jak místní i okolní obyvatele, tak ale i přilákalo nové návštěvníky, čímž by se z hlediska cestovního ruchu zvýšil rekreační potenciál obce.

Bakalářskou práci uvádí literární rešerše, která představuje vybrané důležité definice související s daným tématem. Vymezuje pojem kulturní a přírodní dědictví, charakterizuje venkov a specifikuje lokální kulturu a její hmotné a nehmotné prvky. Zároveň je definován termín interpretace, popisuje metodu interpretace místního dědictví a její základní pravidla.

Na teoretickou část navazuje část analytická, která prostřednictvím důkladné rekognoskace řešeného území, se snaží zachytit místní kulturní a přírodní dědictví, unikátnost a jedinečnost obce. V tomto směru byla vyzdvihnuta především romantická příroda reprezentována výrazným krajinným reliéfem meandrující řeky Sázavy, poskytující panoramatické výhledy, dále zachovalá středověká urbanistická struktura a architektonické památky.

Práce vyústí ve návrhovou část, kde pak předvádí konkrétní prostředky a možnosti, které by mohly posloužit k oživení cestovního ruchu a zvýšení rekreačního potenciálu v řešeném území a jeho blízkém okolí. Jako neoptimálnější varianta byla zvolena samoobslužná naučná stezka, trasa s orientačním letáčkem a geocaching.

Klíčová slova: interpretace, Posázaví, kulturní dědictví, hodnoty území a krajiny

Summary

The following work based on the processed data and using the method of interpretation tries to find options and tools to support the cultural and natural heritage of the particular area – the municipality of Rataje nad Sázavou and its surroundings (Posázaví) located in the Kutná Hora district. The secondary aim of this work is to determine the target group the particular solutions are designed for. Mentioned suggestions endeavour to increase the interest of the residents and also to widen their knowledge about the place they live at and, in general, make the given region more attractive for the residents and close neighbourhood as well as for new visitors, which would increase the touristic potentiality of the place.

This work begins with a bibliographic search presenting chosen important definitions connected with the given topic. It delimits the terms of the cultural and the natural heritage, describes the countryside and specifies the local culture and its tangible and intangible elements. The term of interpretation is delineated as well, together with the method of interpretation of the local heritage and its basic rules.

The theoretical basis is further followed by the analytic part trying to capture the local cultural and natural heritage, the uniqueness and singularity of the village through the thorough reconnaissance. In this regard, the romantic nature was highlighted because of its conspicuous landscape relief of the meandering river of Sázava offering wide panoramas; the well-preserved medieval town planning and the architectonic sights were pointed out as well.

This work ends up with some designs showing particular means and options to boost the tourism and to increase the recreational potentiality of the given area and its close surroundings. A self-service nature trail, a trail with an educational brochure and geocaching are considered to be the most suitable options.

Keywords: interpretation, Posázaví, cultural heritage, the value of a region and landscape

1. Obsah

1.	OBSAH	1
2.	ÚVOD	3
3.	CÍL PRÁCE	4
4.	LITERÁRNÍ PŘEHLED SOUČASNÉHO STAVU PROBLEMATIKY	5
4.1.	DEFINICE KULTURNÍHO A PŘÍRODNÍHO DĚDICTVÍ	5
4.1.1.	KULTURNÍ DĚDICTVÍ	6
4.1.1.1.	Architektonické dědictví	7
4.1.1.2.	Industriální (průmyslové) dědictví	8
4.1.1.3.	Nemateriální kulturní dědictví	8
4.1.2.	PŘÍRODNÍ DĚDICTVÍ	9
4.1.3.	KULTURNĚ HISTORICKÉ DĚDICTVÍ	9
4.2.	VYMEZENÍ VENKOVA	10
4.3.	LOKÁLNÍ KULTURA	13
4.3.1.	HMOTNÉ PRVKY LOKÁLNÍ KULTURY	15
4.3.1.1.	Stavebně kulturní památky	15
4.3.1.2.	Drobné artefakty	16
4.3.1.3.	Kulturní infrastruktura území	17
4.3.1.4.	Kulturní organizace, instituce a jejich materiální zázemí	17
4.3.1.5.	Tradiční gastronomie či tradiční výrobní postupy	17
4.3.1.6.	Krajina	17
4.3.1.6.1	Duchovní význam a paměť krajiny	19
4.3.2.	NEHMOTNÉ PRVKY LOKÁLNÍ KULTURY	20
4.3.2.1.	Způsob života na venkově	20
4.3.2.2.	Náboženský a spolkový život	21
4.3.2.3.	Lidové obyčeje, nebo též tradiční zvyky a oslavy	21
4.3.2.4.	Ostatní nemateriální prvky lokální kultury	22
4.4.	METODA INTERPRETACE MÍSTNÍHO DĚDICTVÍ	22
4.4.1.	CO SE POD POJMEM „INTERPRETACE“ ROZUMÍ	22
4.4.1.1.	Interpretace a genius loci	24
4.4.2.	JAKÉ METODY POUŽÍVÁ INTERPRETACE	25
4.4.3.	PLÁNOVÁNÍ INTERPRETACE	26
4.4.4.	ZÁKLADNÍ PRAVIDLA INTERPRETACE	27

5.	<u>ZHODNOCENÍ PODKLADOVÝCH ÚDAJŮ</u>	29
5.1.	POLOHA A VYMEZENÍ ÚZEMÍ	29
5.1.1.	CHARAKTERISTIKA PŘÍRODNÍCH PODMÍNEK V ŘEŠENÉM ÚZEMÍ	31
5.2.	METODIKA	32
6.	<u>ANALYTICKÁ ČÁST</u>	35
6.1.	HISTORICKÝ VÝVOJ SÍDLA A KRAJINY	35
6.2.	STRUKTURA ZÁSTAVBY SÍDLA A KRAJINY	48
6.2.1.	HLAVNÍ ARCHITEKTONICKÉ HODNOTY SÍDLA	48
6.2.2.	URBANISTICKÉ, PROSTOROVÉ A FUNKČNÍ USPOŘÁDÁNÍ ÚZEMÍ	49
6.2.3.	KRAJINA A ZELEŇ V SÍDLE	51
6.3.	SWOT ANALÝZA	53
7.	<u>NÁVRHOVÁ ČÁST</u>	54
7.1.	PLÁN INTERPRETACE	54
7.1.1.	PŘEDMĚT INTERPRETACE	54
7.1.2.	VYTIPOVÁNÍ CÍLOVÉ SKUPINY	55
7.1.3.	PROSTŘEDKY INTERPRETACE	55
7.1.3.1.	Návrh I. – „geocaching“	56
7.1.3.1.1	Ekonomické zhodnocení Návrh I.	59
7.1.3.2.	Návrh II. Stezka Po stopách ratajských panovníků s přírodními zajímavostmi	60
7.1.3.2.1	Návrh II. A Trasa Ptáčků z Lipé a Pirkštejna s vyhlídkou na Sázavu a drobná architektura	60
7.1.3.2.1.1	Ekonomické zhodnocení návrhu II. A	63
7.1.3.2.2	Návrh II. B Naučná stezka Jana II. Lichtenštejna a lesní lokalita Stařechov	63
7.1.3.2.2.1	Ekonomické zhodnocení návrhu II. B	65
8.	<u>DISKUZE</u>	68
9.	<u>ZÁVĚR</u>	69
10.	<u>POUŽITÁ LITERATURA</u>	70
11.	<u>DALŠÍ ZDROJE</u>	71
12.	<u>SEZNAMY</u>	73
12.1.	SEZNAM OBRÁZKŮ	73
12.2.	SEZNAM TABULEK	73
12.3.	SEZNAM BOXŮ	74
12.4.	SEZNAM SAMOSTATNÝCH PŘÍLOH	74

2. Úvod

V současné době je velmi žádoucí posilovat o identitu místa, která je určena především kulturním a přírodním dědictvím, neboť zahrnuje všechny stopy lidské činnosti nejen v krajině, ale i v dané lokalitě. Je opředena bohatou historií a tradicí, ukrývá v sobě jakýsi dar, který může lidem nabídnout. Interpretace je jedním z prostředků, který tento dar pomáhá rozvíjet a postupně nám ukazuje v čem je ukryté bohatství navštíveného místa jedinečným.

Jedním z míst, které si zaslouží aplikaci metody interpretace místního dědictví je území, které se nachází v krásném prostředí meandrující řeky Sázavy ve Středním Posázaví, obec Rataje nad Sázavou. Vybraná lokalita je především významná z historického hlediska, oplývá bohatým kulturním a přírodním dědictvím, které ale není v současné době příliš doceněno. Proto pocítuji jistou výzvu pokusit se v Ratajích nad Sázavou a v jejich blízkém okolí, navrhnout taková opatření, která by této lokalitě přinesla oživení. Především je nutné přinést oživení do této lokality pomocí cestovního ruchu, popřípadě zvýšení rekreačního potenciálu, založeném na poznávání a odhalování místních jedinečností.

3. Cíl práce

Tato bakalářská práce se zabývá identifikací a následnou interpretací kulturního dědictví sídla Rataje nad Sázavou a jeho blízkého okolí (Posázaví).

Na základě zmapování a průzkumu řešeného území, je hlavním cílem práce rozpoznat a následně zprostředkovat, pro stanovenou cílovou skupinu, metodou interpretace, která usiluje odkrýváním nových a neočekávaných pohledů o zdůraznění přitažlivosti místa- místní jedinečnosti (ať už jde o hmotné, či nehmotné prvky, které lze i v současné době identifikovat), zachytit odlišnosti nebo i unikátnosti daného místa a pokusit se porozumět a pojmenovat, v čem spočívá *genia loci* řešeného území a krajiny. Společně s podrobnou rekognoskací zájmového území směřuje k vytvoření návrhu konkrétních eventualit, které by zvýšily rekreační potenciál v lokalitě, ale i posílily identitu místních obyvatel.

4. Literární přehled současného stavu problematiky

4.1. Definice kulturního a přírodního dědictví

Termín **kulturní a přírodní dědictví** zahrnuje různé dílčí pojmy jako krajina, přírodní a zastavěná místa, historické soubory památek, sbírkové předměty, výrobní postupy apod. Jde o pojem, který je vymezený v dokumentu UNESCO Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví (v originále Convention on Protection of the World Cultural and Natural Heritage) z generální konference z 16. listopadu 1972. Česká a Slovenská Federativní republika k Úmluvě přistoupila dne 15. listopadu 1990 a závaznou se pro ni stala dnem 15. února 1991. Ve Sbírce zákonů č. 159/1991 Sb. je publikován text Úmluvy a oznámení o přístupu. Na základě subcese je platná pro Českou Republiku.

Za kulturní dědictví dle článku 1 z Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví jsou považovány:

- **Památníky**
 - *architektonická díla, díla monumentálního sochařství a malířství, prvky či struktury archeologické povahy, nápisy, jeskynní obydlí a kombinace prvků, jež mají výjimečnou světovou hodnotu z hlediska dějin, umění či vědy.*
- **Skupiny budov**
 - *skupiny oddělených či spojených budov, které mají z důvodu své architektury, stejnorodosti či umístění v krajině výjimečnou světovou hodnotu z hlediska dějin, umění či vědy.*
- **Lokality**
 - *výtvary člověka či kombinovaná díla přírody a člověka a oblasti zahrnující místa archeologických nálezů mající výjimečnou světovou hodnotu z dějinného, estetického, etnologického či antropologického hlediska.*

Za přírodní dědictví dle článku 2 z Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví jsou považovány:

- **Přírodní jevy** *tvořené fyzickými a biologickými nebo skupinami takovýchto útvarů, jež mají výjimečnou světovou hodnotu z estetického či vědeckého hlediska*
- **Geologické a fyziografické útvary** *a přesně vymezené oblasti, které tvoří místo přirozeného výskytu ohrožených druhů zvířat a rostlin výjimečné světové hodnoty z hlediska vědy či péče o zachování přírody.*

- **Přírodní lokality**, či přesně vymezené přírodní oblasti světové hodnoty z hlediska vědy, péče o zachování přírody nebo přírodní krásy.

4.1.1. Kulturní dědictví

Následující podkapitoly uvádí specifické kategorie kulturního dědictví, které jsou v tomto ohledu velice významné, a proto byly sepsány v konkrétních úmluvách či chartách.

Dle Soukupa (1993) je kulturní dědictví definováno jako „ *konfigurace kulturních prvků, tj. artefaktů, sociokulturních regulativů (zejména hodnot, norem a kulturních vzorců) a idejí, jež jsou jako trvalé kolektivní vlastnictví a všeobecně sdílený výsledek materiální a duchovní činnosti členů určité kultury předávány následujícím pokolením jako specifický typ dědictví.* “ Je tím zajištěna i určitá míra kontinuity lidské společnosti. Na rozdíl od aktuální kultury, jejímiž nositeli jsou příslušníci daného společenství (v určitém větším či menším regionu a v určitém čase), představuje kulturní dědictví „ *pouze tu část sociokulturního systému, která v životě dané společnosti zakořenila, a je proto dále předávána potomkům. Transmise kultury v čase má selektivní charakter, neboť ve chvíli, kdy některé kulturní prvky přestanou v konkrétní společnosti plnit svou funkci, přestávají být součástí kulturního dědictví. Charakteristickým rysem předávání kulturního dědictví je nepřetržité vzájemné působení kulturní tradice a kulturní inovace.* “ (Soukup, 1993).

Matějů (2002) na mezinárodní konferenci v Kadani uvádí, že: „*Kulturní dědictví lze pokládat za určité existující, byť pomíjivé či znovu objevované svědectví o vývoji společnosti, tedy skromně řečeno společenství svého druhu. Kulturní dědictví, stejně tak jako kulturní prognóza směřující do budoucna, v sobě zahrnuje daleko více otázek než uspokojivých odpovědí. Podle Sczepanského kulturní dědictví podléhá obyčejně idealizaci, stává se tak souborem posvátných hodnot, symbolů spojených s emocionálními představami. Avšak právě tím se stává faktorem integrace skupin, faktorem jejich stálosti i odolnosti v sociálních i jiných krizích.* “

V současném teoretickém kulturologickém chápání, zahrnuje kulturní dědictví to, co je hmotné podstaty, především množství architektonických výtvorů a technických výtvorů, včetně strojů, ale zahrnuje i představy, ideje, umělecká díla a i sociální výtvoř zakotvené v lidském chování, zahrnuje však i to, co je vrozeno a co lze identifikovat v lidských genech, které možná mohou stimulovat daleko přímočařeji udržování kulturního dědictví - spíše se dá říct dědictví kultury, než jakékoliv jiné snahy o jeho opečovávání.

„Kulturní dědictví není aktuální móda zachovávaná v muzeích. Kulturní dědictví je živé. Živé je tím, jak bylo vytvořeno a jak je předáváno, ničeno či zakonzervováno. Je opřeno o projekt lidské kreativity, jež zvětšuje nedůvěřivé části populace zcela jasné důkazy o tom, že v historickém čase výkony lidí neznají představitelných hranic a budí obdiv a úctu, jimiž se lidé mohou učit.“ (Patočka, 2008)

Z toho plyne, že kulturní dědictví je výrazem kultury vzniklé na určitém území a v určitém čase. Je to fenomén důležitý pro další existenci historicky rostlých a vyvíjejících se českých měst a sídel, nezbytný pro předávání z jednoho pokolení na druhé, z jedné generace na generaci další.

4.1.1.1. Architektonické dědictví

Jedna z mnoha definic tohoto konceptu je zahrnuta v dokumentu Rady Evropy z roku 1985 Úmluvě o ochraně architektonického dědictví Evropy (v originále Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe). Uznává, že architektonické dědictví je nenahraditelným výrazem bohatství a různorodosti kulturního dědictví Evropy, neocenitelným svědkem naší minulosti a statkem společným všem Evropanům.

Na základě této Úmluvy se pojmem architektonického dědictví rozumí následující nemovité statky:

- **Památky**
 - všechny výtvořiny zvláště pozoruhodné co do významu historického, archeologického, vědeckého, uměleckého, sociálního nebo technického, včetně vybavení nebo dekorativních prvků, které jsou nedílnou součástí těchto výtvořin.
- **Architektonické soubory**
 - homogenní skupiny staveb městských nebo venkovských, pozoruhodné svým významem historickým, archeologickým, vědeckým, uměleckým, sociálním nebo technickým a dostatečně soudržné, aby byly předmětem topografického vymezení.
- **Místa**
 - kombinovaná díla člověka a přírody, zčásti zastavěná a tvořící prostory dostatečně charakteristické a homogenní, aby byly předmětem topografického vymezení, pozoruhodná svým významem, historickým, archeologickým, vědeckým, uměleckým, sociálním nebo technickým.

4.1.1.2. Industriální (průmyslové) dědictví

Zvláštní skupinu kulturního dědictví vytváří industriální (průmyslové) dědictví. Dokument, který přináší definici tohoto pojmu, se nazývá Charta industriálního dědictví (v originále The Nizhny Tagil Charter for the industrial Heritage), sepsána v roce 2003 v Nižním Tagilu u Moskvy. Tato Charta stručně shrnuje podstatu industriálního dědictví, upozorňuje na jeho celospolečenské hodnoty, a zároveň definuje hlavní priority a způsoby, jak tuto nedílnou součást našeho kulturního odkazu chránit a napomoci jejímu zachování.

Industriální (průmyslové) dědictví je definováno podle Charty industriálního dědictví (2003) takto:

- *Je tvořeno pozůstatky industriální kultury, které mají historickou, technologickou, sociální, architektonickou nebo vědeckou hodnotu.*
 - Jsou to různé stavby a strojní zařízení, dílny, továrny, mlýny, skladiště, obchody, doly, místa, kde zpracovávají a čistí suroviny, a objekty, kde se vyrábí, přenáší a využívá energie. Patří sem i dopravní stavby a veškerá infrastruktura, místa mající vztah k průmyslu, včetně objektů sloužících k bydlení, bohoslužbě a vzdělávání.

4.1.1.3. Nemateriální kulturní dědictví

Cenný předmět identifikace obyvatel s městem, jinak řečeno, zdroj identity města a jeho obyvatel představuje kulturní dědictví v podobě nemateriálního (nemovitého) kulturního dědictví.

V říjnu, roku 2003, byla v Paříži přijata Úmluva o zachování nemateriálního kulturního dědictví (v originále Convention on Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage). Pro Českou republiku se stala platnou 18. května 2009.

Za nemateriální kulturní dědictví dle článku 2 z Úmluvy o zachování nemateriálního kulturního dědictví se rozumí:

- *Zkušenosti, znázornění, vyjádření, znalosti, dovednosti, jakož i nástroje, předměty, artefakty a kulturní prostory s nimi související, které společnosti, skupiny a v některých případech též jednotlivci považují za součást svého kulturního dědictví.*

Nemateriální (nehmotné) kulturní dědictví je předávané z pokolení na pokolení, je společnostmi a skupinami lidí neustále přetvářeno v závislosti na jejich prostředí, na

jejich interakci s přírodou a na jejich historii, dává jim pocit identity a kontinuity, podporuje takto úctu ke kulturní rozmanitosti a lidské tvořivosti.

Nemateriální (nehmotné) kulturní dědictví se vyjadřuje mj. v těchto oblastech:

- a) ústní tradice a vyjádření**, včetně jazyka jakožto prostředku nemateriálního kulturního dědictví,
- b) interpretační umění**,
- c) společenské zvyklosti**, obřad a slavnostní události,
- d) vědomosti a zkušenosti** týkající se přírody a vesmíru,
- e) dovednosti** spojené s tradičními řemesly.

4.1.2. Přírodní dědictví

Je nutné podotknout, že v uvedené terminologii, v kapitole definující kulturní a přírodní dědictví panuje značný nesoulad. Přírodní dědictví je velmi často chápáno jako součást kulturního dědictví. Tyto dva termíny odděleně vnímá nejen Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví, ale i český právní řád, který má na ochranu přírodního dědictví samotný právní předpis, kterým je zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění.

Vhodné je zmínit i další důležitý dokument, z roku 2000, Evropskou úmluvu o krajině (v originále European Landscape Convention), která byla přijata ve Florencii. Úmluvu schválila Česká republika 1. března 2004. Zavázala se tak právně uznat krajinu jako základní složku prostředí, v němž obyvatelé žijí, jako výraz rozmanitosti jejich společného kulturního a přírodního dědictví a základ jejich identity.

4.1.3. Kulturně historické dědictví

Foltýn (2008) uvádí koncept kulturně historického dědictví, které definuje jako: *„prvky krajiny, hmotné a duchovní kultury, které jsou odkazem minulosti a je ve veřejném zájmu zachovat je pro budoucnost.“* Z uvedené definice tedy vyplývá, že autor zahrnuje pod jediný pojem, jak prvek kulturního dědictví, tak i přírodního.

Také Zajoncová (2008) pod kulturně historické dědictví zahrnuje oba termíny a dodává, že tento pojem je v českých zemích spojován především se zápisem našich nejvýznamnějších památek na seznamu UNESCO. Uvádí, že i kromě světově uznávaných

míst existují významná místa na stupni regionu, měst, vesnic, i v rámci menších územních celků. Nejsou asi natolik přitažlivá, jako památky/místa uvedená ve světově známém rejstříku, ale jsou důležitá proto, že si jich cení obyvatelé žijící v jejich okolí.

Podstatnými kategoriemi pro definování kulturně historického dědictví je veřejný zájem, který by se měl slučovat s potřebou zachovat trvale udržitelný rozvoj. To je, dle zákona 17/1992 Sb., o životním prostředí, dále § 6 : „*Takový rozvoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů.*“ Neboli odpovědnost veřejného zájmu vůči budoucnosti spočívá v tom, co jednou zanikne, půjde už těžko znovu oživit. Pochopitelně, ne vše, co pochází z minulosti, má cenu zachovat, a ne vždy je možné hodnotu stáří zevšeobecňovat. Péče o kulturně historické dědictví je tedy důležitou a nenahraditelnou součástí pro trvale udržitelný rozvoj.

Na podkladu předepsané definice dělíme kulturně historické dědictví na tři tematické okruhy, podle Foltýna (2008):

1. Krajinné dědictví

- krajinný ráz, vzájemný vztah kulturního a přírodního dědictví, estetická hodnota krajiny, proměny kulturní krajiny, aktivní péče o krajinu,

2. Hmotné kulturní dědictví

- nemovité památky včetně lidové architektury a technických památek, movité historické a umělecké památky, oděvní kultura, památková péče,

3. Nehmotné kulturní dědictví

- zvyky a tradice, historická paměť, znalosti a dovednosti, tradiční kuchyně, folklor, hudba a tanec, jazyk a literatura, pomístní názvy.

Výše citované tematické okruhy nejsou od sebe neprostupně odděleny a mají řadu styčných bodů či se přímo částečně prolínají. Dohromady tak spolu pokrývají kulturní dědictví jako celek v celém širokém spektru jeho projevů.

4.2. Vymezení venkova

Pod uvedeným termínem si každý může představit něco jiného - venkovan svou obec, zemědělec hospodářsky využívanou půdu, ekolog přírodu, turista volnou krajinu. V současnosti neexistuje jednotná definice termínu venkov. Přístupy k vymezení venkova

vycházejí většinou z určitého kvalitativního nebo kvantitativního ukazatele, eventuálně z kombinace více ukazatelů, dle kterých je následně posuzován.

Než se dále budeme věnovat samostatně venkovu, je vhodné se zmínit o legislativním členění, podle zákona 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů. Zákon odlišuje 4 základní kategorie, a to statutární města, která se mohou dělit na jednotlivé městské části (§4), dále města (§3) - tedy obce, které mají více než 3000 obyvatel. Dle uvedeného právního předpisu mohou o statut města navíc požádat i obce, které byli městem před datem 17. května 1954 bez ohledu na počet obyvatel. Navíc tento zákon definuje i pojem městys.

Avšak Perlín (2010), se nemůže opřít při vymezení venkovských měst a venkovských obcí o výše uvedený zákon. Je toho názoru, že takové vymezení venkova není možné použít. Označení město totiž používají i obce, které toto právo získaly před rokem 2000 a nyní ho využívají dále (Perlín, 2010). Navíc jsou při tomto hodnocení zcela zanedbávané problémy s obcemi, které mají velký počet místních částí, a mohou tak být zařazeny mezi města, ačkoli tyto části mají spíše venkovský charakter.

Prozatím jedinou všeobecně uznávanou mezinárodní definicí pro vymezení venkova, je metodika OECD (v originále Organization for Economic Cooperation and Development), která je založena na podílu obyvatelstva, jež žije na území s hustotou zalidnění menší než 150 obyvatel/km². Z toho důvodu, jak uvádí Perlín (2010), se celé území Česka jeví jako venkovské, včetně všech krajských měst, kromě Prahy.

Velký sociologický slovník (1996) definuje venkov jako: „ *Obydlený prostor mimo městské lokality tradičně charakterizovaný orientací na zemědělství a menší hustotu obyvatel, ale i jiným způsobem života, většinou propojeným s přírodou, a také s jinou sociální strukturou ve srovnání s městem.* “

Dále Slepíčka (1989) užívá koncept venkova jako sociálně ekonomický pojem, který obsahuje a velmi dobře vystihuje problémy přetváření venkovského prostoru v našem čase z hlediska prostorového, krajinného a sídelního. Přitom podle něj v některých státech (např. Norsko) nebo jejich částech „vesnice“ jako relativně kompaktní venkovská sídla s určitým počtem obyvatel a vymezeným zastavěným územím zanikly rozvolněním, nebo nevznikly vůbec.

Venkov dimenzuje Sýkora (1998a) jako prostor, ve kterém zůstává mnoho nedořešeno, mnohé si žádá úpravy či ochrany, a to je úkol pro nás, pro současnost, ale i budoucnost. Podle něj je venkov vytvářen lány polí, loukami, vinicemi a chmelnicemi, je protkán silnicemi a polními cestami. Jsou to hájky, lesy a aleje. Jsou to vesnice i samoty

s nízkými protáhlými domy se sedlovými střechami, často ozdobené kostelíky jako korunou, hrady na kopcích, jako hrdá svědectví dávných dob. Jsou to zemědělské staré či novodobé stavby, velké a malé, mosty a přehrady, pavoučí sítě moderních energovodů. Podle něj je v tom všem obsažena lidská práce generací a jejich život.

Nejčastěji jsou venkovy a periferní oblasti vymezovány na základě (ČSÚ, 2009):

- počtu obyvatel obce či hustoty zalidnění, případně kombinace těchto dvou ukazatelů (viz výše uvedená metodika OECD),
- statutu dané obce, dle právních norem příslušného státu (viz výše uvedený zákon 128/2000 o obcích),
- charakteru a hustoty zástavby a architektonického rázu obce,
- podílu přírodních ploch nebo zastavěných ploch na celkové rozloze obce,
- zohlednění infrastruktury, občanské vybavenosti obce a dostupnosti služeb (z nekomerční sféry např. zdravotnictví, školství, sociální péče, kulturní a sportovní zařízení),
- institucionálního vybavení obce (např. matriční, či stavební úřad, pošta)
- dopravní dostupnosti nebo vzdálenosti do větších center (dobře dostupné obce nejsou někdy považovány za venkov, byť mají malý počet obyvatel nebo nízkou hustotu zalidnění).

Perlín (2008) obecně definuje venkov jako prostor, který zahrnuje jak krajinu, tak i venkovská sídla. Termín venkov tedy v sobě integruje jak nezastavěné území, tak ale i zastavěné území malých sídel neboli vesnic. Zároveň dodává, že pro venkov jsou charakteristické menší intenzity sociálně ekonomických kontaktů, menší hustota vazeb mezi jednotlivými subjekty, které se ve venkovském prostoru pohybují.

Různé pojetí venkova můžeme rozdělit podle územního hlediska na venkovský prostor, venkovský region a venkovské sídlo-vesnice (Maříková, 2005):

- **Venkovský prostor** - obvykle označuje vesnice (venkovské osídlení) a krajinu v jejich okolí.
- **Venkovský region** - je především využíván ve statistikách (obvykle označuje oblast definovanou na základě určených kritérií).
- **Venkovské sídlo, venkovská obec** neboli **vesnice** - je označení pro sídlištní jednotku ve venkovském prostoru. Z hlediska historického je to typické seskupení obytných a hospodářských stavení, která plnila různé funkce, mezi nimiž měla důležité místo především funkce zemědělská.

Radikální proměna našeho venkova, jak podotýká Sýkora (1998a), začala po násilné změně společenského zřízení v roce 1948. Pozměnila se především struktura venkovského sídla a snížil se počet venkovského obyvatelstva. To bylo, v první řadě, zapříčiněno násilnou kolektivizací zemědělství a tlakem na koncentraci venkovského osídlení. Změnilo se obhospodařování krajiny, chov zvířat, rozvinula se zemědělská výstavba, technologie výroby a po vzoru Sovětského svazu byla politickým nátlakem zakládána jednotná zemědělská družstva (JZD) a zřizovány státní statky (ČSSS). Soukromé vlastnictví půdy, strojů a zvířat bylo zrušeno a nahrazeno družstevním či státním.

Dále Sýkora (2002) poznamenává, že v posledních desetiletích 19. století se začíná projevovat odborný zájem o lidové stavitelství na venkově, které se pokládá za nenahraditelné dědictví předků a svědectví o jejich umu a kultuře. Velká část této tzv. lidové architektury pocházela z poloviny 18. století, a tedy byla, v té době, zachována. Dala se rozdělit na určité oblasti (např. středočeský dům), nebo dle funkce na určité druhy (statky, chlévy, stodoly, fary, školy, kovárny, hospody, zvoničky, boží muka), případně na skupiny podle použité konstrukce (roubené stavby, zděné a omítané stavby, hrázdné stavby, hliněné stavby).

Dnes již těchto památek výrazně ubylo, ale přesto se objevit dají.

4.3. Lokální kultura

Pojem **lokální kultura** se vyjadřuje zejména územní dimenzí, tj. jakousi spjatostí či vázaností k danému místu. Velmi zjednodušeně ji lze definovat dle Zemánka (2003) jako: „stav kultury a jejich složek v prostorově omezeném rámci a čase“. Lze k ní přiřknout historickou kontinuitu, historickou podmíněnost i určitou míru autonomie. V užším slova smyslu může také označovat jen specifika kulturního života určitého území.

Podrobnější, i když velmi podobnou definici lokální kultury nabízí i Holý, Soukup (1993), kteří ji chápou jako kulturně historický a geograficky specifický kulturní systém. Pojem lokální kultura: „fixuje fakt plurality kultur. Jeho základní gnoseologickou funkcí je vést hraniční čáru mezi odlišnými způsoby kulturní adaptace, které si v průběhu dějin vypracovaly historické pospolitosti obývající různé geografické regiony. Kultury lokální existují jako relativně autonomní, regionálně, časově i prostorově omezené kulturní systémy, které zahrnují artefakty, sociokulturní regulativy (obyčeje, mravy, zákony, tabu) a ideje typické pro členy určitého lokálního společenství. Z reflexe existence kultury lokální byl

odvozen kulturní relativismus. Někdy se pojem kultura lokální používá jako synonymum místní kultury v úzkém pojetí regionálních specifik tzv. kulturního života. “

Než se dále analyzují jednotlivé složky lokální kultury, je na místě upřesnit významové rozdíly některých pojmů.

Folkórem (z *folk lore* - lidové tradice) byl prvotně označován souhrn lidové moudrosti, tj. soubor toho „co lid ví“. V dnešní době tento pojem představuje součást lidové kultury a je běžně používán pro označení souboru lidových výtvorů a aktivit, které se zachovaly v určitém území po předcích. Tyto výtvořy a aktivity zahrnují hlavně projevy slovesné (přísloví, hádanky, vyprávění, legendy, pohádky, říkanky (pořekadla), lidové písničky, balady, dětské hry, zvyky), dále hudební, dramatické a taneční projevy, lidová řemesla. Folkór vznikál dlouhodobě, obvykle na základě dřívějších pracovních a obřadních zvyklostí. To je zvyků týkajících se buď sociálních obřadů během roku – dožíny, dočesná, posvícení, masopust, Vánoce, Velikonoce, vynášení Morany apod. Nebo obřadů, týkajících se lidského života - narození dítěte, křest, svatba, pohřeb. I v menších případech folklór vznikál na základě zábavních projevů. Orálnost, nebo li vysoký podíl ústního předávání, anonymita autorů, kolektivní sdílení a značná variabilita je jeho základní charakteristikou.

Časté opakování stejného chování či jednání, které se časem stává charakteristické pro určitou – lokální – skupinu lidí a které má určitý místní význam a místní příčiny, se nazývá **zvyklosti**. V této skupině zvyklostí lze nalézt jak zvyky lidové, vycházející z původní lidové kultury, tak i zvyky moderní, které jsou spojované s tzv. kulturou populární (vítání občánků, poslech populární hudby, trávení volného času, jídelní zvyky apod.).

Lidová kultura, označovaná též jako tzv. malá tradice, jak uvádí Foltýn (2008), je často charakterizována jako převážně neliterární, ústně předávaná, z hlediska svých tvůrců anonymní, vázaná na sociální prostředí vesnice a nižší společenské vrstvy měst - tedy na malé, lokální sociální skupiny.

V prostorovém smyslu nelze přesně vymezit hranici mezi **venkovskou** a **městskou kulturou**, a to proto, že v současnosti dochází často k prolínání mezi těmito dvěma územími. Obecně však lze říci, že jednou z hlavních odlišností u měst může být to, že zpravidla působí díky své vyšší sociokulturní heterogenitě a díky svým funkcím jako kulturní a inovační centra, která jsou častěji ovlivňována populární kulturou a globalizačními tlaky, kdežto na sociálně homogennějším venkově hraje i v současné době významnou roli tradiční lidová kultura. Obecně je s tím spojena i větší konzervativnost venkovské lokální kultury.

Zemánek (2006) dělí lokální kulturu na **hmotnou-materiální** a **nehmotnou-nemateriální**. K tomuto rozdělení Zemánek (2006) vzápětí dodává, že oddělit hmotnou část

určitého kulturního jevu od části nehmotné prakticky nelze. Dle jeho názoru je většina lidových zvyků spojena s určitými artefakty (předměty) a ryze nemateriálních, neviditelných prvků kultury (jedná se především o ústně předávané dědictví, jako jsou pohádky, pověry, pověsti, říkanky, pranostiky, písně, místní jména, ale i nářečí) proto není mnoho. Naopak čistě materiální prvek kultury podle něj neexistuje vůbec. I natolik hmotný projev místní kultury, jakým je třeba lidová architektura, by nemohl vzniknout bez tradičních zvyklostí generačně předávaných, bez duchovních (tedy nehmotných) vlivů doby a místa.

4.3.1. Hmotné prvky lokální kultury

4.3.1.1. Stavebně kulturní památky

Stavebně kulturní památky tvoří jakousi základní materiálně-duchovní kostru venkovského prostoru.

Ať již s obytnou, hospodářskou či jinou funkcí je **lidová architektura** spolu s urbanistickou strukturou vesnice často nejcharakterističtější viditelným rysem určité venkovské oblasti. Mezi oceňované prvky této architektury patří typické vnitřní uspořádání zemědělských usedlostí a venkovských obydlí, používané stavební materiály, charakteristický tvar a pokrytí střechy, výška a funkční členění domů, velikost a tvar oken včetně jejich výzdoby, typické půdorysy atd. Do osudu lidové architektury se v ČR významně zapsal fenomén chalupaření, jak pozitivně (záchrana a následná údržba objektu), tak i negativně (často necitlivé zásahy do původního rázu stavby). Jakýmisi reprezentativními soubory krajové lidové architektury jsou např. muzea v přírodě-skanzeny (Rožnov pod Radhoštěm).

Jako určitý protipól lidové architektury může vystupovat **městská architektura**. Zejména v podobě měšťanských domů, nejceněnějších staveb v historických jádrech měst, to je paláců, radnic, kašen, městských bran, věží, podloubí.

Pod termín **panská sídla** jsou obvykle zahrnovány veškeré stavby typů tvrzí, hradů, zámků a jejich zřícenin, letohrádků, panských dvorů, hospodářských budov, loveckých zámečků apod. K této skupině objektů lze přiřadit i dochované zbytky opevnění a hradeb. Stavební památky feudální architektury jsou nezastupitelné pro poznání života a činností našich předků, neboť jejich architektura a umístění v konkrétní krajině významným způsobem dotváří naše představy o historickém vývoji jednotlivých regionů. (Patočka, 2008)

Významný prvek zejména venkovské lokální kultury, ale i městské, představují **sakrální památky**. Patří mezi ně kláštery, kostely, fary, chrámy, baziliky, katedrály, kříže a

křížky, boží muka, zvonice, kapličky, zastavení křížové cesty, svatotrojičné a mariánské sloupy, popřípadě rotundy. Tyto stavby patří ke koloritu naší venkovské krajiny. Jejich umístění není výsledkem náhody, nýbrž má svou zákonitost. Téměř vždy stojí vesnický kostel na vyvýšeném místě. Toto typické umístění má jednak symbolický význam (jako něco „vyššího“ nad námi), tak i praktickou funkci (dobrá viditelnost a slyšitelnost). Často i z orientačních důvodů. Naopak drobné sakrální stavby nacházíme většinou rozesté v krajině podél starých cest. Podle Patočky a Heřmanové (2008), byly tyto stavby umísťovány do míst, která lidé pokládali za nepřátelská, nebezpečná, nebo také do míst, která byla spojena s určitou tragickou nebo nešťastnou událostí.

Funerální památky jsou představovány hřbitovy, hrobkami, kostnicemi, márniciemi či hřbitovními kaplemi. Leží zpravidla, s výjimkou středních a velkých měst, na okraji intravilánu obce. Většinou na klidném a přírodou obklopeném místě.

Celý soubor objektů majících jak historickou, tak i technologickou hodnotu, neboť představují doklady o činnostech a vývoji těžby, průmyslu a dopravy v určitém období, představují **technické památky**. Jsou to, nebo se jimi mohou stát zařízení mlýnic, kováren, dále také doly, důlní zařízení, vodárny, vodovody, studny, pily, mlíře, plavební kanály, rybniční soustavy, ale také mosty, mostky, rozhledny. Již z výčtu je patrné, že se převážně jedná o objekty vázané na venkovský prostor.

Umělecké, uměleckořemeslné a ostatní drobné památky byly vytvořeny buď jako samostatná díla, nebo jako součástí či doplňky jiných staveb. Tyto objekty jsou obvykle těžko přemístitelné, spojené relativně natrvalo s povrchem země. Připomínají významné a méně významné události, způsob života či správní uspořádání společnosti. Konkrétně může jít o různé pomníky, pamětní desky a kříže, náhrobky, domovní znamení, zvony, hraniční kameny, staré patníky, rozcestníky, smírčí kameny, obětní kameny, sochy a sousoší, kované brány.

4.3.1.2. Drobné artefakty

Představují hmotné předměty, které byly vytvořeny lidskou činností nebo jí byly významným způsobem modifikovány, v souladu s normami a pravidly dané lokální či regionální kultury. Do této skupiny patří materiální předměty, které jsou spojeny s nehmotnou kulturou dané lokality či regionu, to jsou například **lidové kroje**. Jejich podoba zrcadlila nejen místní kulturní tradice a životní styl lidí, ale i socioekonomické podmínky kraje.

Jiným zvláštním artefaktem mohou být obecní, soukromé, školní, spolkové či církevní **kroniky**, staré a historické mapy, historický nábytek a dobová kamna, výrobky či předměty typické keramiky, zbraně, pracovní nástroje či předměty každodenní potřeby.

4.3.1.3. Kulturní infrastruktura území

Kulturní infrastruktura území zahrnuje materiální zázemí pro realizaci „živé“ kultury, nebo také pro reprezentaci kultury lokální. **Oficiální** kulturní infrastrukturu tvoří hlavně kulturní dům, místní knihovna, místní či regionální muzeum, kino. **Neoficiálním** prvkem kulturní infrastruktury může být i hospoda, místní obchod, sokolovna, lavičky na náměstí, ale i prostory obecního úřadu věnované historii obce, příležitostným výstavkám. V řadě obcí může hospoda nebo obchod fungovat jako jakési kondenzační jádro místního společenského a kulturního života.

4.3.1.4. Kulturní organizace, instituce a jejich materiální zázemí

Lze si představit, pod touto složkou hmotné lokální kultury, v podstatě jak obecní úřad, tak i místní školy nebo fungující faru, nejen jako hmotné budovy, ale i především jako fungující instituce. Ty mají možnost naplňovat své poslání v rámci podpory lokální kultury obce.

4.3.1.5. Tradiční gastronomie či tradiční výrobní postupy

Významným odkazem minulosti a součástí lokální kultury mohou být také tradiční, krajové či místní pokrmy, tradiční slavnostní venkovská jídla, i tradiční postupy výroby některých potravin, tradiční řemeslné výrobní postupy a výrobky.

4.3.1.6. Krajina

Zvláštní pozici v kategorizaci lokální kultury zaujímá krajina, která svým významným faktorem spoluutváří místní kulturní klima. Krajina je běžnou součástí našeho života, ale přesný význam tohoto slova jako pojmu je velmi těžké vystihnout. Existuje mnoho definic a

charakteristik, na kterých je patrný nejen vývoj v nazírání na krajinu a jevy, které se v ní odehrávají, ale i profesní přístup jednotlivých disciplín.

Krajinou se rozumí v legislativě dle zákona č. 114/1992, (§3), o ochraně přírody a krajiny: *„krajina je část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořená souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky.“*

Evropská úmluva o krajině (2000) si je vědoma toho, že krajina přispívá k vytváření místních kultur, je základní součástí evropského přírodního a kulturního dědictví, jelikož přispívá k blahu lidstva a upevnění evropské identity. Dále, dle článku 1 této úmluvy, definuje krajinu jako: *„část území, tak jak je vnímána obyvatelstvem, jejíž charakter je výsledkem činnosti a vzájemného působení přírodních a/nebo lidských faktorů“.*

Krajina venkovského prostoru (venkovská, rurální krajina), jak uvádí Vorel (2006), má svá specifika tkvící ve způsobu a intenzitě jejího hospodářského využití a osídlení a ve struktuře s tím související, v tvářnosti a ve vývojových tendencích.

Vorel (2002) představuje ráz či charakter krajiny, jako souhrn znaků a vlastností určitým způsobem vymezené části (segmentu) krajiny. Dále Vorel (2006) uvádí, že tyto příznačné znaky a vlastnosti charakteru krajiny můžeme hledat v:

- **terénní morfologii,**
- **ve vodních tocích a plochách** (v jejich struktuře a charakteru),
- **vegetačním krytu** (ve struktuře, formách a druzích vegetačních prvků a porostů),
- **osídlení** (struktuře osídlení, formách a urbanistické struktuře sídel, v typech a architektonickém výrazu staveb),
- **v dalších civilizačních prvcích** souvisejících nejenom s osídlením, hospodářským využitím krajiny a s využíváním přírodních zdrojů, ale také s duchovními a kulturními významy.

Vorel (2006) podotýká, že: *„Každá krajina má svůj ráz, svůj charakter, svoji tvářnost.“* Již výše zmiňovaný zákon č.114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny přináší definici krajinného rázu. Dle paragrafu 12 tohoto právního předpisu je krajinným rázem - *„Zejména přírodní, kulturní a historická charakteristika určitého místa či oblasti, je chráněn před činnostmi snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu.“*

Dle Vorla (2006) se tvářnost krajiny po staletí vyvíjela, a proto je vizuální obraz tvořen znaky, které mají význam nejenom v krajinné scéně, ale představují i skryté významy duchovní, kulturní a historické, představují symboly krajinné struktury a jejího vývoje.

4.3.1.6.1 Duchovní význam a paměť krajiny

Václav Cílek (2005) ve své publikaci *Krajiny vnitřní a vnější* popisuje, že jsme citlivější ke krajině tam, kde se cítíme doma a kterou máme rádi. Spíše ochráníme tuto krajinu, která nám přináší užitek. Pocitu domova dosáhneme vytvořením optického a duchovního teritoria, vymezením jeho hranic, dále pojmenováním krajiny pomístními názvy a polidštěním krajiny pomocí příběhů a pověstí vážících se ke konkrétnímu místu. Zvláště objekty v krajině, jako jsou kapličky, upravené studánky nebo lípa v polích, jsou místy, kde prostřednictvím lidského objevujeme a prožíváme krajinu. Tato místa jsou místy světa lidí a světa přírody. Dále poznamenává Cílek (2005), že těmto místům právem věnujeme velkou pozornost, protože jimi velmi často začíná náš vztah ke krajině.

Dle Kupky (2009) jsou všechna místa duchovního, kulturního nebo historického, tedy nehmotného významu, poskytující velkou příležitost, kde se setkávají zájmy státní památkové péče nebo ochrany přírody a krajiny. Jsou jimi místa, která pomáhají hledat identitu lokality, zdraví patriotismus místních obyvatel, ale i zájem turistů.

Existuje řada míst, která mají hlubší význam a tím se podílejí na vytváření identity a vlastní totožnosti krajiny. Ačkoli bývají tato místa doprovázena dalšími hmotnými, památkovými, přírodními i estetickými hodnotami, podstata jejich cennosti a významu však tkví hlouběji než v hmotných artefaktech, neboť jsou neocenitelná pro uchování jejich historické paměti a neopakovatelnosti. Kupka (2010) je toho názoru, že k těmto krajinám jednoznačně patří místa spojená s mytologií, pověstmi či nejstaršími počátky českých dějin, s příběhy, které jsou zaznamenány v nejstarších českých kronikách a letopisech.

Hlavní prvky paměťové struktury krajiny uvádí Cílek (2005):

- **Reliéf.** Základní paměť krajiny je dána jejím reliéfem. Dojde-li ke změně reliéfu, je paměť krajiny nenávratně ztracena.
- **Klima a mikroklima** má zásadní vliv na vznik a vývoj ekosystémů a velmi často i reliéfu krajiny.
- **Substrát** určuje a ovlivňuje bohatství fauny a flory, je nositelem mikrobiálního prostředí.
- **Využití a péče o krajinu** představuje lidský vklad do přírodních procesů. Zejména se paměť projevuje tím, že lidská sídla jsou opakovaně zakládána na stejných místech, přetrvává rozdělení krajiny na zemědělskou a lesní a jsou udržovány základní komunikace mezi sídly.

Lze říci, že bez krajiny není ani kultury, a tudíž je krajina pomyslným svorníkem spojující prvky hmotného a duchovního dědictví.

4.3.2. Nehmotné prvky lokální kultury

Klasifikace nehmotné, tudíž neviditelné a také těžko pochopitelné sféry venkovské lokální kultury, je více komplikovanější, než u jejích hmotných složek. Jednotlivé nehmotné složky se kromě toho zčásti významově překrývají a vzájemně ovlivňují. A proto Foltýn (2008) tvrdí, že se nemateriální kultura vyznačuje dlouhodobou setrvačností, tendencí k petrifikaci mimořádně archaických jevů, vrstvením různých prvků, jejich vzájemnou kontaminací a prolínáním, proměnami funkcí a tak stejně jako kultura materiální je sociálně a regionálně diferencována.

Někteří badatelé považují nehmotnou kulturu za nejdůležitější složku lidové kultury, protože se řada jejích prvků reprodukuje a déle vyvíjí i v současnosti, na rozdíl od takřka úplně zaniklé hmotné kultury.

4.3.2.1. Způsob života na venkově

Mohlo by se zdát, že obecný způsob života na venkově nelze zařadit do kategorie nehmotné kultury. Opak je pravdou, neboť místní kultura je sice spoluutvářena způsobem života, ale přitom sama ovlivňuje jeho podobu a představuje pro něj jakýsi rámec či mantinel.

Dle mínění Zemánka (2006), jsou na venkově patrné odlišnosti v normách a vzorcích lidského chování. Názorným příkladem může být, podle něj, větší sociální kontrola, tudíž i menší míra anonymity jedince. S tímto znakem souvisí i obecně menší schopnost absorbovat cizorodý prvek, než jakou má sociálně pružnější město. Na úkor zprostředkovaných vztahů, se zase naopak výrazněji uplatňuje přímý sociální kontakt uvnitř venkovské komunity.

Dostí patrná je stále na venkově i role **sousedství**, jak v kladném i záporném slova smyslu. Nevelké prostorové měřítko venkovské obce spolu s často nelehkými životními podmínkami vytváří rovněž předpoklad větší **pospolitosti** a **pocitu sounáležitosti**. Na venkově jsou stále patrná **pevnější rodinná pouta**, stejně jako další rysy rodinného soužití (více dvougeneračních rodin než ve městě, silnější role otce coby hlavy rodiny, menší rozvodovost apod.). **Životní tempo** je rozhodně pomalejší na venkově. Je dáno mnoha faktory (ekonomická i věková struktura obyvatel, tlumivý vliv přírody a samotná povaha

venkovských sídel). U obyvatel venkova je větší kontakt s přírodou a přírodními cykly dán nejen fyzickou blízkostí přírody, která často prostupuje i zastavěnou část obce, ale též dědičně vžitým zemědělským cyklem, který s přírodním prostředím úzce souvisí.

4.3.2.2. Náboženský a spolkový život

Obecně lze říct, že v dnešní době náboženský život na venkově již postrádá svou někdejší intenzitu a bohatost forem. V mnoha venkovských obcích veřejný náboženský život chybí, jinde je redukován na jednu mši týdně či několik bohoslužeb ročně. V minulosti bylo možno spatřit projev náboženství především ve veřejné sféře. Vznikala například náboženská sdružení, konaly se pouti a procesí. Hmotný doklad náboženství na vesnici představují sakrální stavby, zejména kostely, kapličky, kříže, boží muka. Důkazem zbožnosti jsou i devocionálie - modlitební knihy, kroupky, svaté obrázky, votivní dary, ale mohou to být i třeba betlémy.

Patočka (2008) je toho názoru, že: „*V obcích, kde náboženský život dnes již zcela vymizel, může být jeho částečnou náhradou právě spolkový život, který představuje významný integrační faktor a současně v řadě případů i oživuje některé místní tradice.*“ Rovněž má nezanedbatelný podíl na výplni volného času obyvatel venkova. Hlavními představiteli spolkového života jsou jak oficiální zájmová sdružení (ochotnické divadelní soubory, folklorní a pěvecké kroužky, okrašlovací spolky, sbor dobrovolných hasičů, sokolové či ostatní tělovýchovné jednotky a sportovní kluby, myslivci, chovatelé, rybáři, zahrádkáři), tak i další různá neformální seskupení (mládež).

4.3.2.3. Lidové obyčeje, nebo též tradiční zvyky a oslavy

Tradiční zvyky odrážejí specifické rysy místního života a představují pomyslný most do historie dané lokality či regionu. Původ a smysl mnoha tradic není dnes tak znám, i přesto se tyto zvyklosti předáváním z generace na generaci zachovaly.

Proto, abychom pochopili smysl těchto tradic, jak zdůrazňuje Foltýn (2008), je nutné studovat nejen „samotný“ obyčej, ale i jeho nositele (aktéry) a jeho průběh (obyčejovou situaci).

Lze obecně rozdělit širokou škálu obyčejů, které se na vesnici dodržovaly či stále dodržují, na dvě hlavní skupiny, a to na **kalendářní a rodinné**.

Mezi kalendářní obyčeje, jež některé jsou spjaté s hospodářským cyklem na vesnici, patří masopustní obyčeje (např. pečení masopustního pečiva a obchůzky masek), obyčeje předvelikonoční a velikonoční (vynášení Smrti, pečení velikonočního pečiva, velikonoční řehtání, pletení a obřadní bití pomlázkou, zdobení vajíček, polévání vodou), májové obyčeje (spojené se stavěním, hlídáním a kácením tzv. máje), obyčeje spojené s ukončením zemědělských, zejména sklizňových prací (dožínky, dočesná, vinobraní, domlatky, konopnická), posvícení - hody spadající původně na den patrona kostela, většinou však slavené v podzimním období (obřadní zvaní na hody, pečení posvícenského pečiva), adventní obyčeje (obchůzky barborek, pečení mikulášského pečiva, mikulášské obchůzky), vánoční obyčeje (pečení obřadního pečiva a příprava obřadních pokrmů, zdobení stromku, stavění betlémů, štěpánské a tříkrálové obchůzky). Ke kalendářním obyčejům rozprostřeným po celém roce patří palení tzv. výročních ohňů, u nás nejčastěji na sv. Filipa a Jakuba (30.4.).

Zvyklosti rodinné téměř chronologicky kopírují nejvýznamnější události v životě člověka, od biologicky víceméně daných (smrt-pohřeb) po významné symbolické a sociální situace (křtiny, první přijímání, biřmování, oslavy narozenin a svátků, svatba, výročí svatby).

4.3.2.4. Ostatní nemateriální prvky lokální kultury

Do této kategorie patří zejména **nářečí** (není vázáno pouze na venkovský prostor, ale většinou zde bývá nejlépe uchováno), **lidová slovesnost** (říkanky, písně, pohádky, pověsti, pověry, pranostiky, většinou ústně předávané z generace na generaci), **tradiční tance** (úzce spojené s lidovými písněmi, či specifickými nástroji), používaná **místní jména a pomístní názvy**.

4.4. Metoda interpretace místního dědictví

V předchozích kapitolách byly osvětleny vybrané pojmy, se kterými se bylo nutné v souvislosti s daným textem seznámit, proto je ještě nezbytné ozřejmit pojem „interpretace“.

4.4.1. Co se pod pojmem „interpretace“ rozumí

Správce místního muzea, přírodní rezervace, historické památky, bitevního pole, výrobní tvarůžků, hradní zříceniny a jaderné elektrárny spojuje jedna věc. Mají zajímavé věci, které mohou návštěvníkům ukázat, a jsou schopni o nich i něco sdělit. Interpretace je

pomůcka, kterou k tomu používají (i když samotný pojem „interpretace“ může mnohým z nich znít cizí).

Konkrétně, interpretace má u nás velmi dlouhou a bohatou tradici a s jejími příklady se setkáváme na každém kroku.

Vlastní koncept „interpretace“ je ale docela nový a do obecného povědomí zcela dosud nepronikl. Často se nahrazuje jinými pojmy jako je prezentace, propagace, informace, které ale znamenají něco trochu jiného.

Interpretace (z lat. *interpretaci* - tlumočit, překládat, vykládat, posuzovat) je výraz s poměrně širokým významem, který se v jednotlivých odvětvích lidské činnosti může lišit. Obecně tedy znamená výklad, lépe řečeno, porozumění a chápání nějakého textu, myšlenky či jevu.

Interpretace jako taková byla poprvé definována jako disciplína ve Spojených státech organizací National Park Service (Správa národních parků). Hlavní zásluhu má **Freeman Tilden**, který napsal na tento námět 1. knihu. Ve svém díle „Interpreting our Heritage“ tak definuje Tilden (2007) interpretaci jako vzdělávací aktivitu, která odkrývá hlubší smysl a vztahy za pomoci původních objektů, přímé zkušenosti a ilustrativních prostředků spíše než předáváním pouhých faktických informací.

Současně Tilden (2007) vymezuje šest zásad dobré interpretace:

1. Každá interpretace, která se nevztahuje k jednotlivci, jeho osobnosti nebo životní zkušenosti, je sterilní.
2. Interpretace není poskytování informací. Jakkoliv každá interpretace obsahuje informace, nepředává je, ale zjevuje.
3. Interpretace je umění, které kombinuje řadu dalších umění. Do jisté míry je možné se mu naučit.
4. Interpretace funguje pomocí provokace, nikoliv instruktáže.
5. Interpretace by měla představovat celek, ne pouze jeho části. Stejně tak by se měla vztahovat k celému člověku a dotknout se co nejvíce jeho smyslů i srdce.
6. Interpretace zaměřená na děti není pouhým zjednodušením interpretace pro dospělé. Řídí se od základů jinými zásadami.

V publikaci „Heritage interpretation“ Hems (2006) uvádí: „*Interpretace je o sdílení nadšení pro určitá místa událostí s jejich návštěvníky, tak aby pro ně byla zajímavá a poučná. Interpretace není o prostém podání informací faktů, jejím cílem je dát nový pohled na věc, předat myšlenku, pocit.*“

Celá interpretace je tedy „cesta“, jak pomoci ostatním lidem ocenit něco, o čem jste přesvědčeni, že si zaslouží jejich pozornost. Své nezaměnitelné místo mají v „interpretaci“ příběhy, legendy, pověsti, folklór, tradice, řemesla, kulinařské speciality, vše, co patří ke kraji, k místu, ve kterém se místní dědictví interpretuje. Proto by měla interpretace jedinečným způsobem sdělit, co je v místě originální a jinde neopakovatelné. Měla by probudit zvědavost, vtáhnout do příběhů.

Je mnoho způsobů jak definovat interpretaci, ale všem definicím je společné, že jejich těžištěm je myšlenka sdílení vlastního nadšení pro nějaké významné místo nebo objekt s druhými.

V souvislosti s ochranou dědictví je interpretace součástí toho, jak chápeme a pečujeme o naše přírodní a kulturní dědictví. Tento široký pojem může zahrnovat vše od místních lidových písní a pověstí, přes travnaté pahorky označující dávno zaniklá hradiska, průmysl a řemesla, která oživují města, až po trsy orchidejí vyrážející na horských pastvinách. (Ptáček, 2004) Ať už je to cokoli, toto dědictví je chráněno, jelikož je někdo (zpravidla větší skupina lidí) považuje za důležité.

„Pokud lidé nějaké místo ocení, pak mohou v duchu známého hesla „Poznej a chraň“ pomoci jej zachovat. Jak pravil Freeman Tilden, interpretace nejen že vypráví lidem o tom, co je na místě zajímavé, ale snaží se je přesvědčit o hodnotě daného místa a podnítit je k tomu, aby tuto hodnotu chtěli chránit.“ (Ptáček, 2004)

V současné době je interpretace podstatnou součástí rozvoje cestovního ruchu. To je především patrné v zemích, jako je Česká republika. Zde cestovní ruch více závisí na lokální kultuře, památkách a krajině, neboť nám chybí moře.

4.4.1.1. Interpretace a genius loci

Každé místo ze sebe vyzařuje specifickou atmosféru, ukrývá v sobě něco, co jej činí jedinečným. Má svého genia loci, který může být natolik výrazný, že se může stát středem pozornosti turistů. A proto dobrá interpretace může přispět k zdůraznění tohoto genia loci. Tento pojem může být i důvodem toho, proč se na nějaké místo rádi vracíme nebo proč vyhledáváme místa s rozhledem do širokého okolí či navštěvujeme naše nejkrásnější zámky. Tato atmosféra daného místa je pro někoho úzce spjata s pocitem identity, tady jsem, to je můj kraj, sem patřím. Proto by mělo být důležité o genia loci pečovat a ochraňovat jej a v tom nám může být interpretace dobrým pomocníkem. Můžeme tak pomoci druhým tuto hodnotu poznat a ocenit.

Norský teoretik architektury Schulz (1994) uvádí ve své pozoruhodné publikaci „*Genius loci*“, že jde o římský pojem, který vychází z přesvědčení starých Římanů, kdy má každá „nezávislá“ bytost svého *genia* - ochranného ducha, či bůžka. Tento duch vtiskuje lidem i místům život, doprovází je od narození do smrti a určuje jejich charakter nebo povahu. Již antičtí lidé si uvědomovali, že pro jejich spokojený a harmonický život má zásadní význam, aby vycházeli v dobrém s geniem lokality, ve které žijí. Živoucí skutečností zůstával *genius loci* v průběhu celé historie. Spisovatelé a především výtvarní umělci nacházeli v místním charakteru inspiraci.

4.4.2. Jaké metody používá interpretace

V současné době se aplikují v první řadě 3 metody interpretace. Metoda Jamese Cartera, Johna Veverky a Lisy Brochu. Tyto metody se zpravidla uplatňují v podrobných interpretačních plánech.

V anglickém originále „Sense of Place“, vydaném v roce 2001, uvádí, odborník na interpretaci, **James Carter** svou metodiku. Tato publikace vyšla, jako jediná, i v českém překladu pod názvem „Interpretace místního dědictví“, pod záštitou Nadace Partnerství, v roce 2004. Publikace uvádí příklady ze Skotska, ale vedle toho je i obohacena o konkrétní ukázky a případové studie z České republiky založené na již zmíněné metodice. Podstatou této metody je krokový postup, který charakterizují odpovědi například na tyto modelové otázky:

- Proč to děláme?
- Co budeme interpretovat?
- Komu je to určeno?
- Jak to vytvoříme?
- Jak to bude spravováno?
- Jak zjistíme, zda naše interpretace funguje?

Tato příručka je vhodným prostředkem pro plánování interpretace a tvorbě prezentací místního dědictví.

Do této série metod „krok za krokem“, jak uvádí „Heritage Interpretation“, spadá i metoda publikovaná **Johnem Veverkou** v příručce „Interpretive Master Planning: The Essential Planning Guide for Interpretive Centers, Parks, Self-Guided Trails, Historic Sites, Zoos, Exhibits & Programs“.

Propracovanější postup, neboli lépe řečeno metodika 5-M, která je vhodnější pro rozsáhlejší projekty a získala si oblibu u institucí, které se interpretací zabývají profesionálně (National Park Service, zoologické zahrady), publikuje **Lisa Brochu** v „Interpretative Planning: The 5-M Model for Successful Planning Projects“ v roce 2003. Tento model 5-M vychází, jak uvádí i Medek (2010), z kontinuálního sledování 5 aspektů interpretace:

1. **Směřování (management)** - tj. cíle interpretace, organizační rámec interpretace, organizační rámec interpretace, souvislost s managementem území, návaznost na další instituce, návaznost na existující interpretaci.
2. **Trh (market)** - tj. návštěvníci (kdo jsou a proč přichází, jaká jsou jejich očekávání a modely chování), propagace místa v médiích, hodnocení interpretace jako produktu cestovního ruchu, sledování konkurenčních atrakcí.
3. **Sdělení (message)** - vymezení zaměření interpretace (obsah sdělení a jeho čitelná struktura), kombinování zájmů návštěvníků s cíli interpretace.
4. **Zařízení (mechanics)** - fyzická stránka interpretace: dostupnost a rozmístění jednotlivých prvků, charakter těchto prvků, plánování prostorových nároků, modelování využití prvků návštěvníky.
5. **Sdělovací prostředky interpretace (media)** - konkrétní způsoby komunikace interpretačních sdělení, jejichž forma je stanovena až v konečné fázi plánování.

Plánovací proces 5-M, má několik etap a jednotlivým sledovaným aspektům je v různých etapách plánovacího procesu věnována různá míra pozornosti. Výběr konkrétních prostředků interpretace je především podstatný až v závěrečných etapách plánování.

„Začneme-li práci od konce, nejprve si vybereme prostředky interpretace a teprve potom přemýšlíme jak je vést do souladu s posláním místa, rozpočtem a očekáváním návštěvníků, existuje vysoká pravděpodobnost, že utratíme spoustu peněz za něco, co nebude fungovat. Je lepší zchladit nadšení a promýšlet postupně jednotlivé aspekty interpretace než se upnout na poslední výkřik techniky, který si zrovna instalují jiná návštěvnická střediska.“
(Brochu, 2003)

4.4.3. Plánování interpretace

Plánování interpretace je proces, ve kterém informace, které shromáždíme, nebo rozhodnutí, které přijmeme o jedné záležitosti, ovlivní jiné záležitosti a jiná rozhodnutí. Výsledky plánování podle určení, dle Ptáčka (2004), můžeme rozčlenit na podrobný plán interpretace a obecnější strategii interpretace.

Podrobný plán interpretace se podle něj hodí tehdy, když chystáme jednodušší program, nebo pokud se pohybujeme v rámci malé oblasti, soustředíme se na jednu lokalitu nebo jeden projekt v rámci strategického plánu.

Na rozdíl od podrobného plánu interpretace považuje Ptáček (2004) **Strategii interpretace** za nejlepší způsob, jak se vyrovnat s rozsáhlou oblastí nebo velkým tématem. Vše zasadí do patřičných souvislostí a všem zúčastněným dá možnost zvážit důsledky. Může nabídnout společný rámec pro spolupráci několika organizací pracujících na svých interpretacích. Nebo naopak může spojit již existující plány a pomoci najít společný postup, který povede k tomu, že se jednotlivé iniciativy budou spíše doplňovat než si konkurovat. Strategie může také poskytnout rámec detailním plánům pro konkrétní lokality nebo témata.

4.4.4. Základní pravidla interpretace

Pro veškerou interpretaci platí těchto osm základních pravidel, které Ptáček (2004) uvádí, bez ohledu na použitou metodu.

- 1. Selektivnost a stručnost** (V projektech interpretace většinou nebývá nouze o materiál, myšlenky a příběhy, ale není nikdy možné, ani vhodné, prezentovat veškerý dostupný materiál. Úkolem je vybírat a zjednodušovat).
- 2. Ujasnění si, ke komu hovoříme** (pro první stupeň základní školy bude publikace psána a ilustrována jinak, než materiál pro běžné turisty na rekreaci, i když se obě publikace budou věnovat témuž místu).
- 3. Použít běžný jazyk** (tak, aby rozuměli jak mladí, tak i staří, stejně tak lidé, pro něž daný jazyk není mateřština).
- 4. Použití příběhu a citací** (odkazy na příběhy, události a i na skutečné lidi mohou oživit a posílit ducha místa a lokální kultury, je třeba se jich nebát využít).
- 5. Používat metaforu a přirovnání, jež mají vztah k dennímu životu.** (například: objem dřeva vytěženého každoročně z lesa - vyjádřit tak, že je převeden na odpovídající množství nákladních aut nebo luxusních chat, které by se z něj daly vybudovat).
- 6. Propojit všechny aspekty projektu** (citlivá volba barev, materiálu, stylu).
- 7. Veškeré směrovky, instrukce a upozornění musejí být jasné,** (měly by být prezentovány odděleně ve zvláštním rámečku nebo za použití jiného typu písma či barvy).

8. Maximálně testovat naše nápady (využití maket letáků nebo výstav, aby se tak zjistila jejich funkčnost).

Samotný projekt interpretace pak probíhá v následných optimálních etapách: příprava, plánování, výroba a realizace, hodnocení a evaluace.

5. ZHODNOCENÍ PODKLADOVÝCH ÚDAJŮ

5.1. Poloha a vymezení území

Obec Rataje nad Sázavou leží ve středním Posázaví mezi Českým Šternberkem a městem Sázavou (obr. 1). Nachází se v Středočeském kraji, v okrese Kutná Hora, od kterého je jihozápadně vzdálen cca 30 km. Městys Rataje leží při severní hranici okresu Kutná Hora v periferní oblasti mimo spádovou oblast výrazných pólů osídlení Prahy, Kolína či Kutné Hory. V nejbližším okolí jsou střediska pracovních příležitostí a služeb v okrese Kutná Hora-Uhlířské Janovice a Sázava.

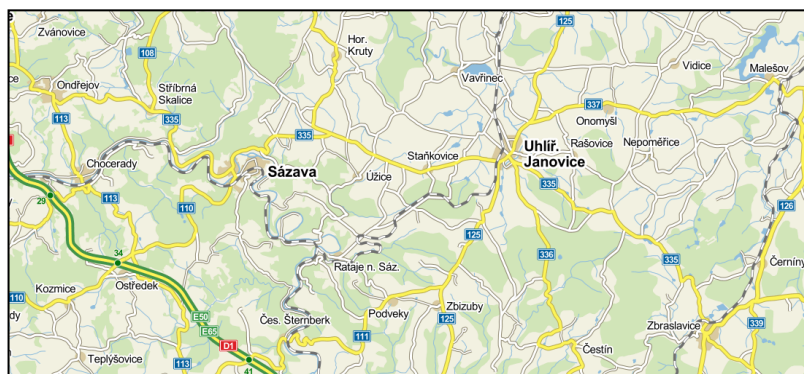
Obr. 1 Poloha Rataje nad Sázavou v rámci České republiky (Wikipedia, 2012)

Obec Rataje nad Sázavou, které má rozlohu 1328 ha, sousedí na severu s obcí Úžice, na severovýchodě se Staňkovicemi, na východě s Uhlířskými Janovicemi, na jihovýchodě se Zbizuby, na jihu s Podveky a Soběšínem, na západě se Sázavou a Leděčkem. Rataje spadají do mikroregionu Sdružení obcí Uhlířskojanovicko a Střední Posázaví, které se rozkládá na ploše cca 195 952 km². Vzniklo v roce 2000 a je tvořeno 18 obcemi.

Řešené území není na žádném hlavním silničním tahu, probíhají zde komunikace III. třídy, leží mezi dálnicemi D₁ a D₂ (obr. 2).

Obr. 2 Vymezení řešeného území v rámci širších vztahů (<http://www.mapy.cz>)

Vlastní městys je tvořen třemi částmi. Samotné Rataje nad Sázavou leží na skalnatém ostrohu mezi řekou Sázavou a potokem Živým. Jihozápadně od Rataj se nachází osada Malovidy a na východ najdeme obec Mirošovice. Vymezení území obce Rataje nad Sázavou znázorňuje příloha A – výkres 01. S počtem obyvatel 523 k 1. 1. 2012 patří Rataje nad Sázavou do kategorie malých obcí. Bližší charakteristiku městyse Rataje nad Sázavou uvádí následující tab. 1.

Tab. 1 Souhrnné informace o obci (RISY,2012)

<u>Status</u>	<u>Městys</u>
Typ sídla	Ostatní obce
ZUJ (kod obce)	534358
NUTS5	CZ0205534358
LAU 1 (NUTS 4)	CZ0205- Kutná Hora
NUTS3	CZ020-Středočeský kraj
NUTS2	CZ02- Střední Čechy
Obec s pověřeným obecním úřadem	Uhřetěveské Janovice
Obec s rozšířenou působností	Kutná Hora
Katastrální plocha (ha)	1328
Počet bydlících obyvatel k 1. 1. 2012	523
Nadmořská výška (m. n. m)	475
Zeměpisné souřadnice (WGS-84)	14°57'24"E, 49°50'31"N
Počet katastrů	3
Počet územně technických jednotek	3
Počet částí obce	3
PSČ	285 07

5.1.1. Charakteristika přírodních podmínek v řešeném území

Terénní podmínky území tvoří Českomoravská vrchovina (Hornosázavská pahorkatina) a Středočeská pahorkatina.

Z geomorfologického hlediska je nejvýznamnějším útvarem zařiznutí údolí Sázavy podél západní hranice řešeného území, poté údolí Živého potoka a při severní hranici řešeného území údolí Talmberského potoka. Řeka Sázava u Ratají vytváří mohutné meandry.

Marunková (1999) v urbanistické studii obce Rataje nad Sázavou uvádí, že řešené území se nachází v Hornosázavském bioregionu a územím, ve kterém probíhají a kříží se dva nadregionální ÚSESy, a to:

- 1) po hřebenech Hornosázavské pahorkatiny z něj vychází regionální územní systém ekologické stability (RÚSES), na východ řešeného území z něj vycházející regionály ÚSES „U dubu“ a rybník Vavřinec
- 2) podél řeky Sázavy.

Okolí Rataj náleží po stránce geologické k prahornímu jihočeskému žulovému masivu, který zde hraničí s diluviálně-aluviálním územím ke Kolínu a Kouřimí. Dělicí čára probíhá od obce Čekánov k Úžicím a dále ke Smilovicím a Mitrovu (tzv. Ratajský zlom) (Lutrýn, 2001). Sídlo v ratajském katastru je budováno horninami kutnohorského krystalinika, v kterém převládají různé typy rul a svorových rul. Samotná obec Rataje nad Sázavou leží na svorovém skalním ostrohu, kde tato hornina tvoří nápadně zprohýbané vrstvy až kolmo postavené (zejména jsou vidět na příkré skále hradu Pirkštejna) a na levé straně potoka přechází svor do krystalinické břidlice amfibolitové, které se lidově říká modrák.

Geologický podklad území tvoří převážně pararuly, na kterých se vytvořily podzolované a hnědé lesní půdy. Horniny vytvářející v současnosti povrch zájmového území a podílející se na vzniku půd jsou následující (Merunková, 1999):

- **Svory** tvoří v řešeném území hlavní horninu starého geologického podloží. Tyto zvětraliny svorů jsou substrátem hnědých půd.
- **Žuloruly až ortoruly** jsou půdotvorným substrátem kyselých hnědých půd s příměsí půdního skeletu.
- **Nivní uložení** jsou nevápnité materiály šedohnědé barvy, bezštěrkovité a chudé na živiny.

- Území spadá do klimatického regionu KR5 (KR7) a dle Quitta (1971) leží v mírně teplé oblasti (obr. 3), podoblasti MT2 a MT4 s převládajícím mírně teplým a mírně vlhkým klimatem s průměrnou roční teplotou 6-8 °C a průměrným ročním úhrnem srážek 550-700mm. Převážný směr větrů je severozápadní.

Zadaný projekt tvoří dvě části, a to část analytickou a část návrhovou.

32

zeměměřický a katastrální, místní infocentrum a zámek, osobní setkání se starostou obce a místními pamětníky. Doplnující potřebné informace byly rovněž čerpány z internetových zdrojů. Poté následoval důkladný terénní průzkum, který byl též hlavním těžištěm řešeného tématu. Probíhal v obci Rataje nad Sázavou a jeho blízkém okolí. Práce v terénu spočívala v posouzení řešeného území z hlediska kulturně historického a krajinného dědictví, se zaměřením a vytipováním významných prvků a dominant vhodných k interpretaci. Rovněž byla pořízena kometovaná fotodokumentace současného stavu. Po nastudování informací z místních pramenů a vlastního průzkumu v terénu byla vypracována analýza z historického pohledu, sídla a krajiny. Dále byl proveden rozbor zájmového území na základě jeho rekognoskace, tedy pomocí prostorové, funkční, SWOT analýzy, na základě jeho urbanistických a architektonických hodnot, včetně krajiny a vegetace. Výsledky analytické části jsou reprezentovány v textové i v grafické podobě (obrázky).

Na základě analytické části bylo možno přistoupit k návrhové části projektu. Podle metody Jamese Cartera, publikované v příručce „Interpretace místního dědictví“, byly navrženy prvky a události vhodné k interpretaci, rovněž byla určena cílová skupina a prostředky interpretace. Výsledky návrhové části projektu jsou reprezentovány v textové a následně v grafické podobě. Pro projekt v grafické podobě byly použity mapy ZM 1:10 000 z ČÚZK. Výsledné mapy projektu byly vytvořeny v programu ARCGIS 10.1. Návrhy jednotlivých panelů s texty a obrázky, byly vytvořeny v programu Microsoft Office Powerpoint 2007.

Vlastní projekt - praktická část

6. ANALYTICKÁ ČÁST

6.1. Historický vývoj sídla a krajiny

O původu Rataj

Jako většina jiných sídlišť nemají ani Rataje na dobu svého vzniku písemné zmínky. Objevují se až mnohem později. Název obce se poprvé objevuje v písemnostech až v roce 1156, a to jako místo hrazené a trhové.

První písemné zprávy pouze stvrzují, že v té době již Rataje existovaly, ale neříkají nám nic o době vzniku, která by mohla tomuto údaji předcházet i o značný časový úsek. Pravděpodobně to bylo kolem roku 946.

Jak uvádí Lutrýn (2001), o vzniku Rataj mnoho napoví archeologické nálezy a stavební památky.

Z takových pramenů lze teda usuzovat, že v Ratajích vznikl v polovině 10. století hrad, nebo tvrz, z části zděný, z části srubový, a to na místě nynějšího zámku, kde v jeho okolí, směrem jižním a západním, se současně tvořilo podhradí, ke kterému patřil i rotundový kostelík s plebánstvím, hřbitov a škola. V základech domu č. p. 37 byly nalezeny zbytky kostelíka. Přesná doba vzniku ratajského hradu, či tvrze a jeho okolí, jakož i jméno zakladatele nejsou známy. Avšak archeologické nálezy dobu vzniku Rataj spolehlivě dokládají.

O době vzniku svědčí zejména nálezy na místě dnešního zámku, především z doby stavby silnice z Rataj do Českého Šternberka v roce 1890 a stavby a přestavby okolních domů. Zde bylo nalezeno dosti bronzových a keramických zbytků a ozdob, které zřejmě pocházejí již z naznačené doby. Určeny byly profesorem Pičem na druhou polovinu 10. století. Rovněž kostry z původního hřbitova ukazují na tutéž dobu, na dobu přechodu z pohanství do křesťanství.

Již etymologie jména Rataj je důkazem doby vzniku. Vyskytuje se u všech slovanských národů. Název „Ratajové“ označoval poddaný lid, který se zabýval zemědělstvím a řemesly, v dobách válek a rozbrojů konal službu se zbraní. Poddaným lidem byla přidělována určitá výměra polností a rovněž stavební pozemek pro jejich obydlí či živnost. V době rozvinutého feudalismu byl stavební pozemek jen propůjčován a držitel z něj platil vrchnosti uznávací poplatek, zvaný "Železná kráva". Až do roku 1914 byl tento poplatek v Ratajích vybírán, kdy bylo od něho pro jeho nepatrnou výši, způsobenou peněžním

vývojem, upuštěno. V srbském jazyku značí slovo ratiti tolik co bojovati. Zřejmě to souviselo i s pozdější takzvaně městskou nebo řemeslnickou kolonizací, kdy byl počet ratajských obyvatel rozmnožen o kolonisty původu asi německého. V českém prostředí se však přizpůsobili českému obyvatelstvu, takže zdejší osídlení bylo vždy české. Podle ústního podání připomínají tuto historii německé základy jmen některých ratajských rodin, jako jsou například Lutrýnové, Langšáglové, Nytllové a jiní. Jak už bylo výše řečeno, německé nápisy na některých náhrobcích na starém hřbitově mají jiný původ.

Není možno určit přesný polohopis tehdejších Rataj. S nynějším zámekem měl hrad přibližně stejný půdorys. Uchovány jsou zbytky zdiva a dlažby před zámekem, pravděpodobně z dalšího kostelíka. O plebánech, kteří zde působili, mnoho nevíme, pouze jsou známá jména dvou z nich, Přech a Winter z Kladrub, a to že podléhali, v ohledu církevním, děkanu kouřimskému.

V polovině 13. století byl v Ratajích velký požár. Do dalšího období vstupovaly tedy Rataje těžce poškozeny požárem, avšak snad s opevněným hradem, kostelíkem, školou a nevelkým podhradím. Jen zbytky zdiva a dlažba v parčíku před zámekem a v domě č. p. 37 se z této zástavby dochovaly do naší doby.

Rataje v období gotiky (pol. 13. století - 1531)

Po požáru Rataj v polovině 13. století byly znovu vybudovány, již na půdorysu zvětšeném o dnešní náměstí.

Té době se již množí písemné zmínky o Ratajích. V roce 1263 se mluví o purkrabím pražského hradu Přibyslavu (Přibek) z Rataj a další purkrabí Hroznata z Choustníka z Hulic, tj. z Úžic (1284) byl rovněž z jeho rodu. V té době byly Rataje ve vlastnictví knížete, který je propůjčil nebo daroval jako léno. V zemských deskách je o tom v roce 1295 zápis, že Rataje král Václav II. věnoval pražskému biskupovi Tobiášovi z Bechyně. Pro tento účel obešel hranice ratajského panství pan Hynek z Dubé, přičemž jako místní znalci o hraničních meznících byli účastni sousední zemani Martin a Heřman z Podvek (byli zde totiž dvě zemanské tvrze), Jan Slávek ze Zbizub, Tomáš a Jan z Ledeč (Ledečka). K tomuto majetku náležela osada Ledečko s mlýnem Kuchelník a rybářem. Z dalších majitelů byli Oujezdští z Kounic, kteří obnovili Rataje po velkém požáru.

Vláda krále Jana Lucemburského znamenala významnou změnu pro vývoj Rataj. V době jeho časté nepřítomnosti v království, v první řadě z důvodů účasti na různých vojenských akcích, vedl správu české země jako nejvyšší hofmistr Jindřich z Lipé. V té době

to byla velice významná osobnost s tak mocným vlivem, že se mnohdy dostal do přímého střetu s králem. Vzhledem k mocnému vlivu a podpoře českou šlechtou Jindřicha z Lipé považoval král za potřebné se s ním smířit a pověřil ho dalšími důležitými úřady. Daroval mu i Ratajské panství, kde však Jindřich z Lipé nesídlil. Zdržoval se spíše na svém původním hradě Pirkštejně u Dubé. Podle tohoto hradu byl později pojmenován i hrad Ratajský.

Lutrýn (2001) uvádí, že rod pánů z Lipé držel Rataje pravděpodobně od roku 1312 do roku 1463. V této době doznaly Rataje nejzajímavější části svých dějin, od loupežného rytíře až po významného politika českého království – Hynka Ptáčka z Pirkštejna v 1. polovině 15. století.

Když se v Ratajích pánové z Lipé usadili, nejdříve sídlili na starém hradě, kde je nyní zámek. Tento hrad byl předchozím požárem a věkem sešlý. Proto se rozhodli ke stavbě nového hradu a důkladného opevnění Rataj. Vznikl tak námi známý hrad Pirkštejn, ale ne v dnešní podobě, tu dostal o 400 let později. Postaven byl v jihozápadním cípu Rataj na strmé skále. Stalo se tak za nástupce Jindřicha, jeho syna Bertolda z Lipé. Zapojen byl hrad do důmyslného opevnění města, i když měl své vlastní hradby. Hradby, jejichž zbytky jsou stále patrné, dva zvedací mostky, čtyři hlásky, z nichž jedna je dnešní zvonice, a dvě brány byly součástí opevnění Rataj. Staly se tak dobře opevněným místem a podle toho byly až do roku 1900 nazývány Rataje Hrazené. Tehdy byl teprve vytvořen dnešní název Rataje nad Sázavou.

Po smrti Jindřicha z Lipé připadly Rataje jeho nejstaršímu synu Bertoldovi z Lipé. Ten držel Rataje od roku 1329 do roku 1349. Z rodinných rozepří po smrti Bertholdově vyšel jako další držitel Rataj Čeněk z Lipé. Ani tím však rodinné spory neustaly a Rataje se dostaly do držení Hanuše (Jana) z Lipé. O tom svědčí, že se roku 1366 nazývá pánem na Ratajích. Roku 1371 věnuje ratajskému kostelu „lán platný v Ježovicích, aby lampa v kostele dnem i nocí hořela“ a do roku 1378 vystupuje jako patron kostela. Hanuš z Lipé přijal i jméno Ptáček, které se drželo v té větvi až do vymření. Je možno ho považovat za jakéhosi nového zakladatele Rataj. Jemu se připisuje dokončení stavby hradu Pirkštejna, gotického kostela na místě nynějšího a opevnění Rataj. (Lutrýn, 2004)

Po Hanušovi (Janovi) z Lipé a Pirkštejna připadly Rataje jeho synu stejného jména. Měl však jinou povahu než jeho otec. Byl povahy rozhárané a nepokojné a proto, když se v zemi rozmohly opět nepořádky, se stal loupeživým rytířem, lapkou. Jimi byli i okolní sousedé hradů (např. Racek Kobyla ze Stříbrné skalice, Medek z Talmberka). V roce 1410 se hlásí o ratajské zboží Jan Ptáček z Pirkštejna. Tento další rodinný spor rozhodli v roce 1412 moravští „mocní opravci“ tak, že Rataje byly vydány Janovi Ptáčkovi, avšak Hanuš si mohl

„pobratí z panství nadbyt, spíše a zbraně“ a za ztrátu Rataj obdržel dále ves Senohraby a 50 hřiven stříbra. (Lutrýn, 2001)

Po něm se ujal ratajského zboží jeho syn Hynek Ptáček, roku 1420 nejvýznačnější člen této větve. Rataje se dostaly v souvislosti s ním do politických dějů té doby. Obnovil také v Ratajích dvě církevní fundace, jednu pro věčnou lampu, druhou pro kaplana, aby byla každoročně sloužena mše svatá za něho a jeho rodiče. Zemřel na vrcholu své moci. Pan Hynek neměl mužských potomků, jeho rod vymřel po meči. Jeho dcera Žofie se provdala za syna Jiřího z Poděbrad, pana Viktoriana z Münsterberka, který se tak stal držitelem Rataj, ale nesídlil zde. Rataje spravoval Hynkův přítel a stoupenec pan Čebelický ze Soutic. V této době však význam Rataj klesal, pravděpodobně zanikla i fara a kostel se stal filiálním kostela divišovského.

Rataje postihly v tomto období dva požáry. První byl v období Hanuše. Lutrýn (2001) uvádí, že byly Rataje vypáleny sedláky z Kouřimska jako pomsta za loupeživé výpravy Hanušovi. Při tomto požáru byl z větší části zničen původní starý hrad, kostelík, plebánský a škola. Neopatrností panské čeledi došlo ke druhému požáru 26. 8. 1469. Vyhořely domy na náměstí, zbytky starého hradu a jeho okolí.

Dochází k rychlému střídání majitelů Rataj. Za 3000 kop pražských grošů je koupil Bohuslav ze Švamberka včetně okolních vesnic (Ledečka s mlýnem a rybářem, Malovid, Ježovic, Úžic, Mirošovic, Staňkovic, Smilovic, Opatovic, Kozojed, Makolusek, Útěchvost a Zalíbené). Po jeho smrti 1490 je dědic, syn Jindřich, prodal Kryštofu ze Švamberka a v roce 1524 je směnil s panem Václavem Rabenhauptem ze Suché ze Sudoměřice.

Pan Rabenhaupt ratajské panství v roce 1531 prodal rytíři Ladislavu z Malešic za 6500 kop pražských grošů. Končí tím v Ratajích období častého střídání majitelů. Můžeme tedy současně považovat nástup rodu pánů Malešických za konec gotického období v Ratajích a začátek doby renesanční, ale samozřejmě je nutné podotknout, že tato období nemá nikde své přesné časové hranice.

Období doby gotické vtisklo Ratajím již velmi výrazné stavební rysy, které jsou patrné dodnes. Mimo zbytků původního hradu stál zde již i hrad Pirkštejn, gotický hrad na místě nynějšího, a poměrně perfektní obranný systém. Je dodnes patrný i celkový půdorys městečka, stejně jako hrad Pirkštejna a zbytky hradeb. Nelze přehlédnout, že Rataje v tomto období prožily svůj vrchol jak stavební, tak i politický.

Rataje v období renesance (1531-1636)

Jak již bylo výše uvedeno, roku 1531 zakoupil ratajské panství Ladislav Rytíř z Malešic, a tím přešly Rataje do trvalejšího majetku jednoho rodu, což mělo příznivý vliv na jeho stavební vývoj. Tento rod držel totiž Rataje rod do roku 1579, tedy 48 let, a proto je jejich působení v Ratajích současně začátkem pronikání renesančního slohu do městečka.

Po smrti Ladislava Malešického na panství hospodařili jeho potomci Vilém a Václav. Do podoby městečka zasáhli především výstavbou renesančních objektů, a to zejména přestavbou gotického horního hradu v novou renesanční rezidenci. Jejich zásahy do původní stavby hradu se zachovaly dodnes v přestavěném jižním křídle zámku, svítícím do dálky renesanční fasádou členěnou sgrafitovou psaníčkovou omítkou (Kovář a kol., 2004). Do období jejich vlády také spadá výstavba nového hospodářského dvora a pivovaru před dnešním hlavním, tj. západním průčelím zámku. I sochy sv. Václava a sv. Jana Nepomuckého umístěné dnes po stranách portálu kostela jsou z té doby. Původně byly umístěny na mostě pod zámkem, ale jelikož byly často poškozovány povozy. Na tomto úzkém místě, byly později přemístěny a tím zachovány.

Tím, že na Ratajích rod Malešických sídlil, pozoruje Lutrýn (2001) značné povznesení obce, jak po stránce stavební, již zmíněné, tak i tím, že se jí dostalo práva a zřízení městského, vyjádřeného zejména správou konšelskou, právem trhovým a hrdelním a městským znakem.

Erbem rodu Malešických byl čtyřikrát kroucený had, kterého můžeme vidět na náhrobním kameni na pravé straně u vchodu do nynějšího kostela. Další had objímá na rytířské helmě, na tzv. klenotu erbu, tři vnitřní pštrosí péra. Tento čtyřikrát kroucený had přešel i do městského znaku Rataj, vyjadřujícího právo městské. A to je otevřená brána s cimbuřím, po stranách dvě věže, nad branou štít s oním hadem (obr. 4) Při jubilejních slavnostech byl tento znak umístěn na portále zámeckého nádvoří a na bývalé městské bráně u hradu. Obnoveny byly oba tyto znaky.

obr. 4 městský znak Rataj nad Sázavou (www.obecrataje.cz)

Rataje byly sice trhovou obcí již ve 12. století, avšak za pánů Malešických jim bylo toto právo císařem Ferdinandem II. výslovně potvrzeno spolu s ostatními náležitostmi zřízení městského, mj. i právem hrdelním, tj. právo soudit a odsuzovat k smrti těžké zločince (Lutrýn, 2001). To dokládají staré záznamy obecních knih, kde položka „na právo hrdelní“ se vyskytuje až do roku 1851. Jako dalším dokladem je pojmenování Návrší za novým dvorem „Na spravedlnosti“, kde byly nalezeny i ostatky lidských kostí.

Poslední památkou na toto období a rod, jak uvádí Lutrýn (2001), je náhrobní kámen ve zdi kostela pod kůrem po pravé straně. Hrobka pochází ještě z dřívějšího kostela. V malešické hrobce byli později pohřbíváni i někteří ratajští faráři. Jsou to tedy jediné zachované památky na renesanční období v Ratajích.

Jan Malešický neměl jediného syna a ratajské zboží zdědila jeho dcera, provdaná za pana Čejku z Olbramovic, a tím skončilo období vlády rytířů Malešických.

Po manželech Čejkových z Olbramovic se dostaly Rataje jejich dceři Veronice. Přinesla je tak věnem svému manželu panu Hřánu z Harasova. Dvojím převodem, dědictvím dcer a výplatami sourozenců ratajské panství a obec zchudly a zadlužily se (Lutrýn, 2001). V té době musela obec přikročit k přestavbě starého mostu přes hradební příkop u nynějšího zámku a musela si na to vypůjčit ze zádušní pokladny kostela.

Pan Hřán, aby ušel škodě, prodal Rataje pán ze Šternberka. Poté byly Rataje stále na prodej, šly takřka z ruky do ruky. Kolem roku 1600 měla ratajské panství paní Veronika ze Šternberka, takže pouze v této době, a to nakrátko, se dostalo do držení mocného souseda. Za 55 let se od smrti posledního pána z Malešic se vystřídalo nejméně 10 majitelů. Po dvou požárech byl hořejší hrad stále v troskách, tedy s výjimkou jižního křídla postaveného Malešickými. Hrad Pirkštejn ztratil význam i jako pevnost, ale i jako sídlo, a počal chátrat.

Přechodní vlastníci zde nesídlili a neměli ani zájem o údržbu. Navíc to byla doba třicetileté války, kdy v Ratajích zanikla i farnost, městečko chudlo, bylo zachváčeno morem a vyliďňovalo se (Lutrýn, 2001). Dále Lutrýn (2001) uvádí, že v této epoše, v roce 1627, došlo na ratajském panství (stejně jako na panstvích okolních) k velkému povstání lidu, kdy byly Rataje zcela vypleněny. Až v následujícím období byl tento dlouhý a hluboký pokles zastaven.

Rataje v době barokní (1636 - konec 18. století)

Nový život v Ratajích začíná od roku 1636, kdy ratajské panství zakoupil hrabě Bedřich z Talmberka, člen starého českého rodu. Talmberkové začali ihned velkoryse budovat své nové sídlo podle současné módy, tj. sídlem již není opevněný hrad, nýbrž mnohem pohodlnější zámek.

Talmnerkové byli domácí rod, jehož příslušníci zaujímali vysoká úřednická místa, o čemž svědčí jejich erb v místnostech zemských desek na Pražském hradě (Lutrýn, 2001). Byli podporovatelé umění i věcí kulturních. V jejich rodě vznikl známý Talmberský kodex, tj. sbírka právních norem českých. Byl to rod dost rozvětvený a jeho větev, která se usídlila v Ratajích, se nazývala „Talmberkové ratajští“.

Znakem tohoto rodu jsou dva leknínové listy, které jsou v kořenech spojené. Nazývali se také páni z Lekna (Lutrýn, 2001). V Ratajích se tento znak často opakuje, několikrát v kostele (na vrcholu oblouku nad presbytářem, na řezbách čel lavic, nad původním svatostánkem), nad portálem zámku, na hřbitovní zdi starého hřbitova (v pískovci vytesaném vedle znaku pánů z Lipé) a v bývalé zámecké kapli.

Pan Bedřich z Talmberka přivedl do Rataje italského stavitele Ondřeje de Quarda, který připravoval a později provedl stavbu nového zámku ze zřícenin starého hradu, úpravu okolí zámku, zejména zámeckých zahrad a aleje, a novostavby kostela.

V roce 1651 byla obnovena farnost, fara byla v sousedství kostela. Lutrýn (2001) se zmiňuje o prvním faráři v Ratajích, kterým byl Zbyněk Byňovský. Zavedl také matriky vedené až do jejich zrušení a odvezení v padesátých letech 20. století. Dále Lutrýn (2001) uvádí, že křestní matrika ozdobně psaným písmem a první zápis je u křtu Jiřího, syna Jakuba z Chlumu.

Po smrti Bedřicha z Talmberka připadly Rataje jeho synovi Vilému Františkovi. Asi roku 1676 započal se stavbou zámku na místě zřícenin starého hradu. Tvoří ho tři křídla, neboli hlavní fronta na straně do náměstí s hlavním portálem, křídlo severní a část křídla

jižního. V severním křídle byly ponechány podzemní sklepy tesané ve skále, které patrně bývaly těžkým vězením. Z jednoho z těchto sklepů vychází příkře zapadající podzemní chodba směrem do údolí řeky. Doposud nebyla probádána a nebylo nalezeno její vyústění. Lutrýn (1948) poznamenává, že úmyslem pana Viléma z Talmberka a stavitele bylo dobudování celého čtverhranu zámku, jak o tom svědčí ozubení zdiva mezi novou a starou částí, totiž ozubení, kde měla pokračovat stavba. K tomu ale nikdy nedošlo.

Pan Vilém František sám již nedokončil ani stavbu zámku, ani stavbu kostela, avšak ve stavbách pokračoval a dokončil je jeho syn František Maxmilián Leopold. Jeho otec Vilém František byl pohřben v hrobce prozatímně upravené ve starém kostele pod kaplí sv. Františka, pod nynější sakristií (Lutrýn, 2001). Z původní kaple se dochovaly stropní malby, které představují výjevy ze života sv. Františka Saleského a byly objeveny začátkem 20. století.

Po Františku Maxmiliánovi se stal držitelem panství jeho syn Jan František Ludvík (Lutrýn, 2001). Ratajské panství bylo zvětšeno o několik sousedních vesnic, mezi nimi i vesnice se zpusťlým hradem Talmberk, avšak hrad nebyl obnoven a chátral dále.

Počátkem 18. století rod talmberský zchudl, k tomu jistě přispěly i nákladné stavby zámku a kostela. Tak tedy poslední ratajský Talmberk prodal panství hraběti Václavu Oktaviánu Kinskému.

Doba, o které se zmiňuje Lutrýn (2001), kdy Talmberkové sídlili na Ratajích, znamenala nový rozkvět a vtiskla Ratajím jejich dnešní tvář.

Knížecí rod Kinských z Vichnic a Tetova koupil Rataje v roce 1712 a vlastnil je do roku 1764. Členové rodu zde sídlili jen krátce, měli více panství, a tak správu ratajského panství ponechali úřednictvu. Znakem tohoto rodu byly tři ohnuté plameny. Je umístěn na hlavním oltáři ratajského kostela pod sochou Panny Marie.

První majitel rodu Kinských dal upravit hrad Pirkštejn, který byl od roku 1676 neobývaný, a určil jej za sídlo farního úřadu. Původní vnější vzhled byl při tom porušen, a tím dostal hrad svou dnešní charakteristickou podobu.

Vlastnictví Václava Norberta Oktaviána přešlo roku 1719 na jeho syna Štěpána Viléma. Sice v Ratajích nesídlil, ale přesto jim věnoval svou péči. V kostele nahradil původní oltáře nynějšími barokními, dal zřídit kazatelnu a u zámku zřídil pivovar.

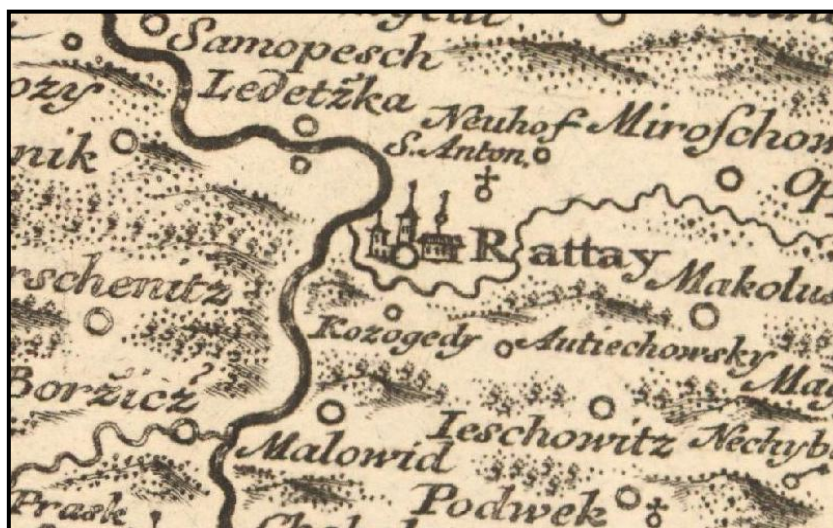
Po něm nastoupil Jan Maxmilián, za něhož bylo panství rozšířeno přikoupením Uhlířských Janovic, Podvek, Zbizub, Bláta a Chmeliště (Lutrýn, 2001). K ratajskému kostelu náležely jako filiální kostely v Úžicích, Podvekách, Malejovicích a Vavřinci (Lutrýn, 2001).

Dalším majitel, jak uvádí Lutrýn (2001), byl František Josef (bratr dosavadního majitele), který dal městu potvrdit právo na čtyři výroční trhy.

Ratajské panství přešlo roku 1764 na vévodkyni Marii Terezii Savojskou, provdanou za člena rodu z Lichtenštejna. Tím byly Rataje spojeny s ostatními panstvími tohoto rodu, jako Kostelec nad Černými lesy, Uhřetěves, Plaňany a Kounice (Lutrýn, 2001). Rovněž tato šlechtična, zvaná Savojska, doplnila výzdobu kostela a jeho mobiliář. Na panství stavěla cesty a byla dobroditelkou chudých (Lutrýn, 2001).

Výřez z mapy Čech (měřítko cca 1:132 000) z roku 1720 Jana Kryštofa Müllera (obr. 5) ukazuje Rataje nad Sázavou (Rattay) na počátku 18. století jako město se zámkem. Doba před nástupem průmyslové revoluce, tj. v době největšího rozkvětu kulturní barokní krajiny a její nejvyšší diverzity, zachycuje Rataje nad Sázavou výřez z mapového listu č. 162 (měřítko 1:28 800) pořízeného při I. vojenském mapování (obr. 6), které proběhlo v letech 1764-1768. Z daného výřezu mapového listu lze díky barevnému kolorování jednotlivých složek lehce identifikovat místní komunikace, řeku, sady i zástavbu. Rovněž si můžeme povšimnout, že okolí Rataj nad Sázavou bylo výrazně zalesněné.

Obr. 5 Výřez z mapového listu č. 13 Müllеровy mapy Čech z roku 1720
(<http://oldmaps.geolab.cz>)

Obr. 6 Výřez z mapového listu č. 162 I. vojenské mapování (<http://oldmaps.geolab.cz>)

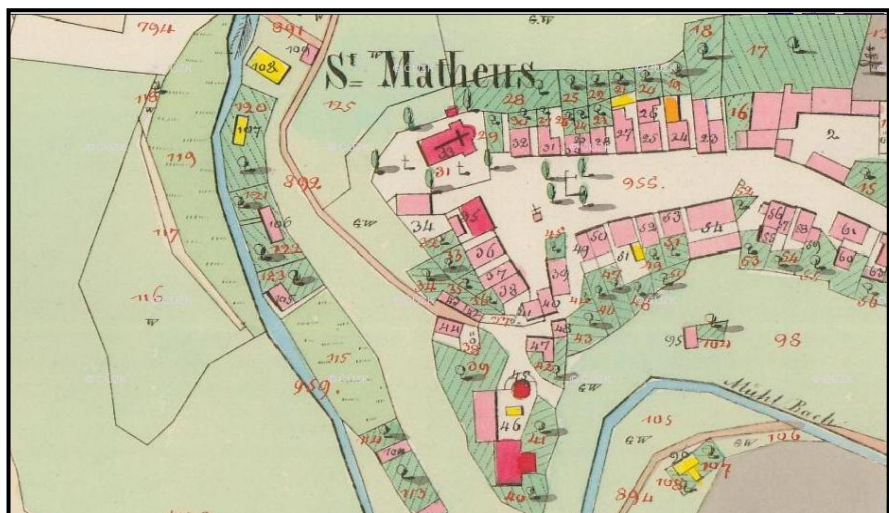
Tato údobí, jak pozoruje Lutrýn (2001), které se kryje s obdobím barokního stylu, obohatilo Rataje o stavby, které dodnes tvoří jeho dominanty a zůstaly téměř v nezměněném stavu. Dále Lutrýn (2001) podotýká, že se především jedná o zámek a kostel, jakož i o přestavbu hradu Pirkštejna do dnešní podoby, také půdorysné uspořádání se již blíží dnešnímu, které bylo pochopitelně obohaceno o moderní zástavbu směrem východním. Lze tedy říct, podle Lutrýna (2001), V této době, především koncem 17. století, prožívaly Rataje svou druhou „zlatou dobu. Za první „zlatou dobu“ považujeme první polovinu 15. století za panství pánů z Lipé.

Rataje od konce 18. století

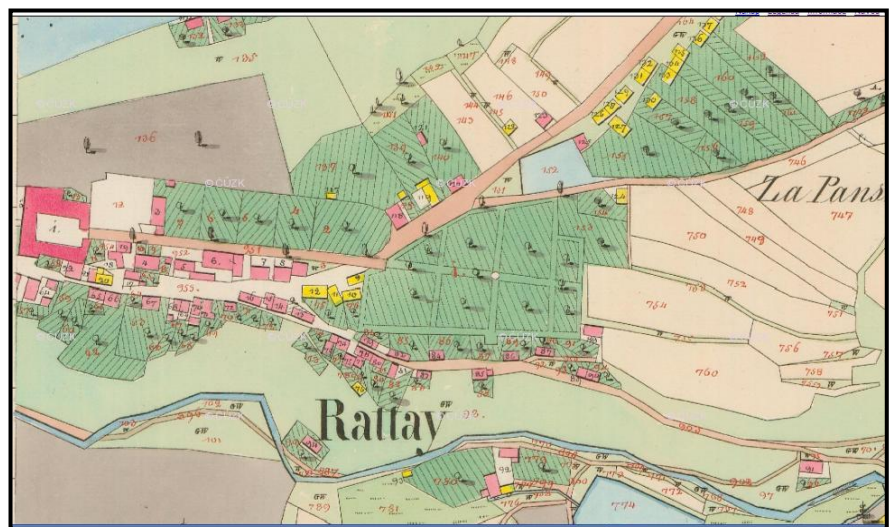
Marie Terezie Savojská odkázala svojí poslední vůlí ratajské panství svému příbuznému Františku Josefovi, knížeti z Lichtenšteinu (Lutrýn, 2001). Tím se dostaly Rataje na 150 let do držení tohoto mocného rodu, který pochází ze samostatného knížectví mezi rakouskými Tyroly a Švýcarskem. Došlo k tomu v roce 1772 (Lutrýn, 2001).

V roce 1841 byly na území Rataje nad Sázavou (tehdy Rattay) pořízeny Císařské povinné otisky stabilního katastru (obr. 7 a obr. 8), který vznikl pro pořízení habsburského aparátu. Mimo jiné byl jeho součástí vceňovací aparát (obr. 9), který rozděloval pozemky podle druhu kultury a pěstování plodin pro účel jejich zatřídění do jakostních (bonitních) tříd, pro zjištění čistého výnosu z nich a pro stanovení pozemkové daně. Na mapě je patrný nárůst obydlí i na okrajích nebo obvodu stávajícího sídla.

Obr. 7 Výřez z císařského otisku stabilního katastru 6454-1-004
(<http://archivnimapy.cuzk.cz>)

Obr. 8 Výřez z císařského otisku stabilního katastru 6454-1-005
(<http://archivnimapy.cuzk.cz>)

Obr. 9 Vceňovací aparát Rataje nad Sázavou (<http://archivnimapy.cuzk.cz>)

6-114

Katastrální území: *Rataje nad Sázavou*

Okres: *Radnice*

Kraj: *Praha*

		V ý m ě r a				Poznámky
		1845		1948		
		ha	a m ²	ha	a m ²	
R o l e	role	420	44 48			
	s ovocnými stromy	1	32 68			
	s vinnou révou					
	sčídavé louka					
	sčídavé pastvina (úhor)					
	s užitkovým dřívím (požáří)					
	Celkem:	421	77 14	428	06 87	1099
L o u k y	louky	32	76 19			
	s ovocnými stromy					
	s užitkovým dřívím					
	Celkem:	32	76 19	30	69 40	
Z a h r a d y	zeleninové		7 45			
	ovocné	15	84 22			
	okrasné					
	chmelnice		8 70			
	Celkem:	16	00 37	21	97 91	
V i n e	vinice					
	s ovocnými stromy					
	s výstřikem roli					
	s výstřikem luk					
	Celkem:					
P a s t v i n y	pastviny	23	10 81			
	s ovocnými stromy	2	24 22			
	s užitkovým dřívím	7	03 55			
	alpy					
	Celkem:	32	38 68	25	33 44	
M e l i k y	rybníky a jezera s rákosím					
	jezera bez rákosy		68 91			
	rybníky bez rákosy					
	rašeliniště a slatiny					
	Celkem:		68 91		60 33	
L e s y	Celkem zemědělská půda	569	05 31	506	47 32	
	lisnaté	170	28 49			
	jehličnaté					
	smíšené	2	32 40			
	nízkokmenné					
	palouky		4 39			
	křoviny					
	anglické parky					
	lesní a olivní požáří					
	Celkem:	172	65 30	210	10 15	
Z a s t a v ě n ě	Zastavěné plochy a nádvoří	11	93 60	8	91 25	
	holé skály	2	91 60			
	kamenné lomy	15	79			
N e p ť a v ě n ě	litéřkovité, pískovité a hlinité	1	07 39	11	49 58	
	řeky a potoky	17	60 74			
	silnice a cesty	18	90 94			
J i n ě	dráhy	36	51 68	62	89 66	
	Celkem:	36	51 68	62	89 66	
Ohrnná výměra katastrálního území:		793	19 26	793	48 29	

Št: 26-4310-1

V návaznosti na Stablní katastr proběhlo v letech 1836-1852 II. vojenské mapování (Františkovo, měřítko 1:28 800). Výřez mapového listu 0_10_IV (obr. 10) zachycuje Rataje nad Sázavou v době nástupu průmyslové revoluce a intenzivních forem zemědělství. Je patrné, že sídlo obklopuje výrazná členitost terénu a dominují zde lesní plochy nad ornou půdou.

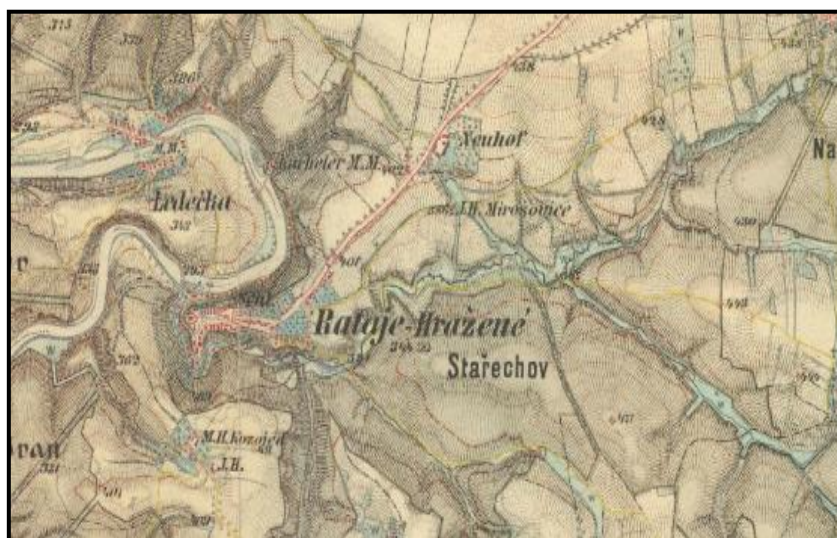
Obr. 10 Výřez z mapového listu č. 0_10_IV II. vojenského mapování
(<http://oldmaps.geolab.cz>)

Z okraje mapového listu č. O_10_IV je možno zjistit i tehdy sledované informace o počtu obyvatel a koní v každé obci. V Ratajích nad Sázavou bylo tou dobou 110 domů, 14 stájí, 180 mužů, na které připadlo 20 koní.

Posledním mapováním 19. století bylo III. vojenské mapování (Františko-josefovské, měřítko 1:25 000), které proběhlo na území Rataje nad Sázavou (Rataje-Hrazené) v letech 1876-1878 (obr. 11). Tyto mapy byly vylepšeny o znázornění výškopisu v podobě vrstevnic a kvót.

Obr. 11 Výřez z mapového listu č. 4054_3 III. vojenského mapování
(<http://oldmaps.geolab.cz>)

V roce 1858 se stal majitelem ratajského panství kníže Jan z Lichtenšteina. V době jeho panování bylo kolem roku 1890 postaveno pokračování silnice z Rataje do Českého Šternberka a ke Kácovu a o 10 let později byla vystavěna posázavská dráha. Při pozemkové reformě (v letech 1919-1920) přešla převážná část lichtenšteinských lesů do vlastnictví spolku Budoucnost. Velkostatky byly zmenšeny přidělem půdy ratajským, malovidským a útěchvotským zemědělcům.

Ratajský zámek odkoupila obec roku 1933.

Po roce 1948 prožívaly Rataje nad Sázavou těžké doby. Došlo k žalářování řady občanů, ke konfiskacím majetku, zrušení všech obchodů a živností. Místní velkostatky byly rozděleny místním zemědělcům, ale byl vyvíjen tlak na založení JZD, k němuž došlo v roce 1949. Až o 4 roky později do něj vstoupila převážná část zemědělců, avšak družstvo nikdy neprosperovalo. Půda byla po roce 1990 vrácena původním vlastníkům. V dnešní době na většině polí hospodaří ZD Úžice, na části soukromí zemědělci.

6.2. Struktura zástavby sídla a krajiny

Územním rozhodnutím z roku 1994 bylo v řešeném sídle vyhlášeno ochranné pásmo dochovaného historického prostředí sídlištního celku. Hlavním předmětem ochrany je dochovaný půdorys, jemu odpovídající hmotová a prostorová skladba, městské dominanty v dálkových pohledech, panoramatické hodnoty a objekty dotvářející prostředí městyse. O devět let později, dne 1. 4. 2003, byly Rataje nad Sázavou prohlášeny, vyhláškou Ministerstva kultury ČR, dle zákona č. 108/2003, za městskou památkovou zónu.

6.2.1. Hlavní architektonické hodnoty sídla

K nejhodnotnějším státem chráněným památkám, které jsou zároveň zapsané v seznamu nemovitých kulturních památek, patří v řešeném území:

- zámek (č. rejstříku 33487/2-1156)
 - parc. 1 - zámek č.p. 1, branka I. s brankou, ohradní a tarasní zeď
 - parc. 2 - hospodářský dům s pivovarem čp. 39, kašna, brána II., ohradní a tarasní zeď
 - parc. 12 - ohradní a tarasní zeď
 - parc. 13 - ohradní a tarasní zeď

parc. 15 - základy románského kostela

parc. 17 - ohradní a tarasní zed

parc. 951/1 - ohradní a tarasní zed'

parc. 951/2 - brána II.

parc. 954/1 (jen část pozemku, padesát procent)

parc. 955/9 - socha sv. Jana Nepomuckého

- hrad Pirkštejn (č. rejstříku 46437/2-1157), (č. p. 19)
- kaple sv. Václava (č. rejstříku 21835/2-1159)
- kaple sv. Antonína (č. rejstříku 20894/2-1155), (parc. 719- pozemek bez ochrany)
- kostel sv. Matouše (č. rejstříku 46251/2-1153)

parc. 33- kostel

parc. 31- ohradní zed'

- městské opevnění (č. rejstříku 31459/2-1158)

Na katastru Rataje nad Sázavou jsou zároveň evidovány i ojedinělé archeologické nálezy, které ke své důležitosti a časovému rozptylu umožňují tuto oblast zařadit mezi území s archeologickými nálezy. Jsou jimi: ve svahu severovýchodně od mlýna Kuchelník dva depoty bronzových předmětů, u románského kostela před ratajským zámekem raně středověké nálezy (hroby s bronzovými esovitými náušnicemi), u č. p. 36 a č. p. 37 doloženo slovanské osídlení a v území Na dlouhých doloženo slovanské osídlení.

Mezi další ceněné objekty, které sice nejsou zapsány v seznamu kulturních památek, ale podílejí se na historické struktuře řešeného území a jsou z hlediska zachování identity sídla a krajinného rázu, patří pomník (obětí komunismu a obětí světové války), památníky, kříže, boží muka.

6.2.2. Urbanistické, prostorové a funkční uspořádání území

Z urbanistického hlediska, jak již známe Rataje nad Sázavou dnes, byly tvořeny v podstatě již před několika staletími. Sídlo, jež je založeno na skalnatém ostrohu nad hluboce zaříznutým údolím s protékající řekou Sázavou ze severu a údolím s potokem Živným neboli také Živým z jihu. Řeka tvoří pod Ratajemi mohutný meandr tvaru podkovy (druhý podobný je i u Ledčeka, na který je výhled z ratajské výhlídky), která je na nejužším místě přeřata železničním tunelem. Řeka Sázava je zde, jako všude ve středním Posázaví, charakterizována na jednom břehu skalnatou stráň, zatímco její druhý břeh je otevřený a plochý. Všechny

stráně v okolí řešeného sídla jsou porostlé lesy, které tvoří na mnoha místech rozsáhlé komplexy.

Původní zástavba je soustředěna mezi hradem a zámek, kde je i centrální prostor sídla. Náměstí se od východu k západu svažuje. Jeho středem prochází komunikace, kterou byla západní strana sídla proražena a spojena s jižní částí okresu roku 1891 (kdy komunikace vznikla). Serpentinový tvar komunikace písmene „S“, která pokračuje od kostela na západ, respektuje terénní reliéf.

Středověká urbanistická struktura půdorysu sídla zůstala zachována a byla v průběhu 19. – 20. století průběžně doplňována novou výstavbou směrem na východ, a to podél přístupové komunikace (převažující rozvolněná zástavba), do prostoru bývalého letního dvora zámku a v návaznosti na strán nad Živým potokem a podél Živého potoka. Převládající formu obytné zástavby tvoří především nízkopodlažní rodinné domy se sedlovou střechou. Ve východní části, při komunikaci III. třídy, podél ulice Hlavní, je lokalita středně-podlažních obytných domů. Svým umístěním nenarušuje tato lokalita sídelní koncepci, panorama, ani dálkové pohledy na sídlo. Vedle typických, památkově chráněných objektů, mezi ně patří zámek, hrad, kostel, které tvoří výrazné dominanty území, stojí v jejich okolí budovy, které dodržují měřítko, obvyklé proporce a tvary střech. Ani Ratajím se v šedesátých a v sedmdesátých letech nevyhnula výstavba soukromých i podnikových rekreačních chat, která architektuře sídla moc nepřispěla. Zcela zastavěn byl prostor v západní části u řeky, nad nádražím a za rozhlednou. Převážně je větší část staršího bytového fondu využívána k chalupaření.

Hlavní občanská vybavenost je soustředěna na náměstí a ve východní části městyse. V centru sídla je mateřská škola, veřejná knihovna, pošta, jedna restaurace, klub 14 a klub Na Rychtě. Směrem na západ se nachází prodejna smíšeného zboží, hasičská zbrojnice, hřbitov a benzinová stanice. V jižní části se nachází domov důchodců a směrem na Iván je ústav pro mentálně postižené občany. Další vybavení a zázemí poskytuje fotbalové hřiště, infocentrum a muzeum, které je umístěno na zámku.

Ráz kraje vytvořil společně se zástavbou neobyčejně romantickou polohu sídla a okolí, kde významnými stavebními dominantami Rataj jsou gotický hrad Pirkštejn na jihozápadním cípu sídla, raně barokní zámek na horním konci východní části náměstí a kostel sv. Matouše ve stejném slohu v severozápadní části náměstí. Doprovázející hustě zastavěné stráně v různých výškách, které vznikaly (s ohledem na menší úrodnost většiny pozemků bylo původní osídlení soustředěné na stráních), na půdě nevhodné k zemědělskému obhospodařování tak propůjčily Ratajím vzhled lidových betlémů.

Nejatraktivnější stanoviště, z hlediska sledovaných pohledových os, by mohlo být na kopci Stařechov, kde je do budoucna plánovaná dřevěná rozhledna 40 metrů vysoká. Téměř z ptačí perspektivy se naskýtají jedinečné pohledy na Rataje od Kozojed a Útěchvost. Krajinné scenérie lze pozorovat při pohledu z okna zámku, kde jako hlavní dominanta v krajině vystupuje věž hradu Pirkštejna. Další panorama lze například vnímat od silnice na Vítkovice, či scenérie z údolí řeky Sázavy.

Tedy zachovaná středověká urbanistická struktura sídla a výrazný krajinný reliéf meandrující řeky Sázavy tak vytvářejí jedinečnou hodnotu, jež spolu ve spojení s přírodními a krajinnými prvky utvářejí *genia loci* daného místa.

6.2.3. Krajina a zeleň v sídle

Krajinu v okolí zájmového území tvoří poměrně pestrá mozaikovitost ploch a zemědělské půdy s podílem trvalých travních porostů. Rozsáhlejší lesní plochy jsou vystřídány polními kulturami na plochách od Nového Dvora k Mirošovicím. Malovýrobní charakter tvoří okolí Malovid. Komunikace jsou ve větší míře doprovázeny alejemi a vegetační doprovod vodotečí tvoří převážně zapojené stromové patro.

Především díky rodinným zahradám, doprovodné zeleně podél vodních toků a na terénně nepřístupných ploch, je trvalá zeleň v území dostatečně zastoupena.

V centrální části náměstí je podél komunikace alej ze stříhané lípy srdčité (*Tilia cordata*). Okolo kříže v dolní části náměstí je sadová kompozice tvořená ze smrku pichlavého (*Picea glauca*), rododendronů (*Rhododendron*), zeravu východního (*Thuja orientalis*), jalovce obecného (*Juniperus communis*), mahonie ostrolisté (*Mahonia aquifolium*), tavolníku van Houtteova (*Spirea x vanhouttei*) a ze zimostrázu obecného (*Buxus sempervirens*), který tvoří nízký stříhaný plot. V horní části náměstí pod zámkem rostou ve svahu tyto dřeviny: jalovec obecný (*Juniperus communis*), tis červený (*Taxus baccata*), skalník vodorovný (*Cotoneaster horizontalis*), ruj vlasatá (*Cotinus coggygria* 'Royal Purple'), kdoulovec japonský (*Chaenomeles japonica*), mochna křovitá (*Potentilla fruticosa*), tavolník van Houtteův (*Spirea x vanhouttei*). Po budově se pne břečťan popínavý (*Hedera helix*). Za sochou je zerav východní (*Thuja orientalis*). Ze zámku podél přístupové komunikace je alej z ořezávaných jírovců maďalů (*Aesculus hippocastanum*). Dále na východ lemuji silnici lípy srdčité (*Tilia cordata*) a jírovce (*Aesculus hippocastanum*). Okolo pomníku rostou opět lípy srdčité (*Tilia cordata*), cypřišek hrachonosný (*Cgamaecyparis pisifera* 'Plumosa') a dále na březích umělé

vodní nádrže lípa srdčitá (*Tilia cordata*) a bříza bělokorá (*Betula pendula*). Doprovodnou zeleň podél vodních toků tvoří: jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*), olše lepkavá (*Alnus glutinosa*), vrba jíva (*salix caprea*). Na nepřístupných plochách rostou především tyto dřeviny: trnovník bílý (*Robinia pseudoacacia*), jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*), javor mléč (*Acer platanoides*) a smrk ztepilý (*Picea abies*).

6.3. SWOT analýza

SWOT analýza řešeného území, vymezená pro potenciál cestovního ruchu.

Silné stránky (Strenghts)	Slabé stránky (Weakneses)
• Výborné podmínky pro pěší turistiku a cykloturistiku • Romantická příroda a zákoutí • Rekreační zázemí (chataření, chalupaření, zahradničení) • Spolkový život a novodobé tradice • „Ratajská vyhlídka“ • Zachovalé architektonické památky	• Nepřístupnost některých zachovaných objektů (hrad Pirkštejn, kostel sv. Matouše - otevřen jen při konání mše) • Relativně špatný stav veřejného prostranství (mobiliář)
• Využívání dotací pro financování rozvojových projektů • Geocaching, návrh nových pěších tras a naučných stezek • Rozvoj agroturistiky • Rozvoj další spolupráce s okolními obcemi v rámci mikroregionu Sdružení obcí Uhlířskojanovicko a Středního posázaví	• Konkurence okolních regiony (Český Šternberk, Kutná hora) s rozsáhlejší propagací a pořádanými akcemi • Postupná ztráta zájmu občanů o udržování tradic a vytrácející se zájem o dění v obci
Příležitosti (Opportunities)	Hrozby (Threats)

7. Návrhová část

Poznatky získané z analytické části budou využity v následujících konkrétních možnostech. Mohou být využity k rozvoji a oživení cestovního ruchu a rekreačního potenciálu v zájmovém území.

Výsledky byly stanoveny na základě strategie interpretace nazývané plán interpretace, který odpovídá na následující otázky:

- Co budeme interpretovat?
- Komu je to určeno?
- Jak to provedeme?
- Jak to bude spravováno?

7.1. Plán interpretace

7.1.1. Předmět interpretace

Z analýzy provedené z předcházející kapitoly byly zvoleny následující prvky vhodné pro interpretaci:

- Přírodní dědictví - romantická příroda (meandrující řeka Sázava, panoramatické pohledy, skalní útvary)
- Historické dědictví - představuje zachovalou středověkou urbanistickou strukturu sídla a architektonické památky (hrad Pirkštejn, kostel sv. Matouše, zámek, kaple sv. Antonína, atd.)
- Kulturní dědictví - spolkový život a novodobé tradice (Ratajská sekera, divadelní festival Pirkštejnský ptáček, Pirkštejnská růže, Letní škola starého tance, ochotnický divadelní spolek Matouš, dřevosochání,...)

Vzájemné propojení těchto prvků se podílí na jedinečné atmosféře sídla a představuje místní *genius loci*.

7.1.2. Vytipování cílové skupiny

Vytipovány byly, jako publikum, dvě cílové skupiny:

První skupinu tvoří místní obyvatelé (dostupnost pěšky a na kole), přitom by interpretace zároveň měla přispět k posílení místního patriotismu.

Druhou skupinu představují cizí návštěvníci, kterou tvoří rodiny s dětmi, školní třídy, jednotlivci, vodáci, ti, kteří dojíždějí z větší vzdálenosti (autem, na kole, veřejnou dopravou). Uvedené skupiny by měla interpretace blíže seznámit s daným místem, ukázat místní zajímavosti, které nelze jinde nalézt.

Pro účel interpretace uvádí tab. 2 bližší rozbor cílových skupin.

Tab. 2 Bližší rozbor cílových skupin

Cílová skupina	místní obyvatelé	návštěvníci z větší vzdálenosti
Očekávání a zájmy	procházka zároveň spojená s aktivním odpočinkem	procházka spojená s poznáváním místních zajímavostí
Všeobecná informovanost o dané lokalitě	velmi dobře známa oblast	žádné povědomí nebo pouze obecné povědomí o památkách a přírodě
Předpokládaný interval návštěvy	týdně nebo jednou za 14 dní	jednorázově nebo jednou až dvakrát ročně
Předpokládaná doba návštěvy	cca 1,5 h	cca 2 až 4 h (návštěvníci ubytováni v kempu 3 až 5 dní)

7.1.3. Prostředky interpretace

Ukázalo se, že při hledání vhodných prostředků bude nutné rozlišit jednotlivé cílové skupiny (návštěvníků), protože místní obyvatelé mají větší povědomí o dané oblasti než cizí návštěvníci.

Prostředky, které byly koncepčně navrženy za účelem posílení atraktivity zájmového území a oživení cestovního ruchu, uvádí tab. 3.

Tab. 3 Koncepčně navržené prostředky

Místní obyvatelé	Návštěvníci z větší vzdálenosti
Propagace kulturních akcí pořádaných v Ratajích nad Sázavou (Ratajská sekera, dřevosochání, divadelní festival Pirkštejnský ptáček, Letní škola starého tance...).	Agroturistika provozována zemědělskými podniky (myslivost, honitby, rybolov, jezdecká škola), či agroturistika na rodinné farmě (sběr jahod, sušení sena, vyjížďky na koních), škola v přírodě, letní dětské tábory
Zahradničení, chataření, chalupaření	Geocaching
Zkvalitnění veřejného prostranství (nový mobiliář, sadovnické úpravy)	
Cykloturistika - propagace stávajících, ale i nových tras	
Pěší turistika - propagace stávajících a nových tras	
Naučná stezka	

Z koncepčně navržených prostředků, byly jako neoptimálnější zvolány dva následující, kterým byl v rámci dané práce věnován větší prostor.

7.1.3.1. Návrh I. – „geocaching“

Jako prostředek k oživení atraktivity řešeného území byla zvolena pro cílovou skupinu cizích návštěvníků (sportovně založení jednotlivci, školáci i rodiny s dětmi) netradiční, ale přesto zajímavá hra na pomezí sportu a turistiky zvaná „geocaching“. U této hry je předpoklad, že do Rataje nad Sázavou „přitáhne“ i mladší generace. Hra spočívá v aktivním hledání ukrytého objektu zvaného „cache“, o kterém jsou známi pouze jeho geografické souřadnice. Tyto souřadnice jsou uvedené na internetu. Pro hledání „cache“ se používají běžné GPS přijímače, které jsou v dnešní době již cenově dostupné. Na zajímavém místě by se tedy ukrývala daná schránka „cache“. Tato schránka by skrývala letáček s informacemi o dané lokalitě. Vhodné je doplnit schránku o obyčejnou tužku, ořezávátko a loogbook. Geografické informace o umístění „cache“, i další doplňující informace by se zveřejnily na internetu. Zaregistrovaní návštěvníci na internetu by poté při hledání schránky pomocí navigačních přístrojů (GPS) ještě navíc ocenili i jedinečnost daného místa, neboť schránka by se ukrývala na místě, kde lze něco zajímavého vidět. Především procházky spojené s hledáním schránky by tak dostaly hlubší smysl (schránky by byly takovým bonusem) a měly by konkrétní cíl. Nejen pro jednotlivce je vhodný geocaching, ale i pro rodiny s dětmi, přičemž děti jsou nadšené tím, že na konci procházky je čeká „poklad“, a to najít „cache“.

V řešeném území bylo navrženo celkem 5 míst pro rozmístění „cache“ v blízkosti již stávajících turistických tras. Poloha a umístění „cache“ je graficky znázorněno v příloze B-výkres 02. Námět na podobu toho, co by měla daná „cache“ ukrývat, představuje box 1 až 5.

Box 1 Námět „cache A“ umístěné na břehu řeky Sázavy

Píseň o Posázaví

Právě se nacházíte na břehu řeky Sázavy, její název vznikl již v první polovině 11. století. O této řece bylo složeno mnoho písniček a jednu z nich, která se vztahuje ke kraji, si můžete zapět:

(nápěv jako: „Když Tě vidím, má panenko“)

Když Tě slyším Sázavěňko,

když Tě slyším šuměti,

Vzplanou zraky, duše s ptáky

Musí, musí zapěti!

Lesy, skály, hrady, zámky,

Tvoje břehy zdobějí.

Jara květy jsou rozsety,

ptáci hymny Ti pějí.

Box 2 Námět „cache B“ umístěné u potoka Živého

Tato vodní elektrárna, před kterou se nacházíte, nahradila těsně před první světovou válkou původní „dolejší mlýn“, patřící rodině Břečků. Technickým vybavením elektrárny jsou dvě Francisovy turbíny, z nichž první byla vyrobena v roce 1915 firmou Kohout na Smíchově a druhá byla přidána v roce 1928. Ta je z továrny Prokop. Přes své úctyhodné stáří jsou obě provozuschopné. Po domluvě s majiteli si můžete tyto turbíny osobně prohlédnout a ocenit jejich kvalitní vypracování či řemenový převod na generátory.

Box 3 Námět „cache C“ umístěné pod zámkem

Pověst:

O bustě na komíně zámku se vyprávějí dvě pověsti. Jedna vypovídá o tom, jak kominík čistil komín, avšak služebná o něm nevěděla a zatopila v kamnech. Kominík se kouřem otrávil. Druhá verze vypráví, že tamní kominík měl se služebnou milostný poměr. Kominík měl tehdy milenku a služebná se mu chtěla za to pomstít. Věděla, že čistí zámecký komín, a schválně v kamnech zatopila.

Box 4 Námět „cache D“ umístěné vedle kapličky sv. Antonína vedle lípy

Právě se nacházíte před kaplí sv. Antonína, která kdysi bývala velmi zpustlá. Procházkou sem chodíval pan důchodník ze zámku, který měl na starosti věci patronátní a zádušní. Však jednou objevil se na zdi tužkou psaný veršík: „*Aj Ty malý důchodníčku, dej opravit tu kapličku. Má dost velké záduší, neber si to na duši!*“ Tento nápis opravdu pomohl a, jak vidíte sami, je kaple v zachovalém stavu.

Box 5 Námět „cache E“ umístěné v lese na Vítkovicích za památníkem

Roku 1898 oslavil kníže Jan II. Lichtenštejn 40. výročí svého panování. Na vybraných místech lichtenštejnských lesních revírů byly vysazeny jubilejní háje o počtu 20 dubů letních, 20 dubů zimních a 18 dubů červených. Počet 58 dubů vyjadřoval věk knížete, 18 dubů červených věk v den nástupu panování a součet dubů zimních a letních symbolizoval počet let jeho panování. V každém jubilejním háji byl vybudován pískovcový kámen (v Čechách celkem 71), u něhož se právě nacházíte. V době jeho panování v Ratajích nad Sázavou nechal na ratajském panství vybudovat celkem 4 jubilejní památníky.

7.1.3.1.1 Ekonomické zhodnocení Návrh I.

Finanční prostředky vynaložené na založení geocachingu by zahrnovaly náklady s pořízením kovových krabiček, logbooku, kvalitního papíru, obyčejných tužek, ořezávků a mzdové náklady odborného pracovníka, vynaložené za umístění GPS souřadnic na internet. Celkové náklady byly vyčísleny na 2395 Kč. Rozpis nákladů uvádí tab. 4.

Tab. 4 Finanční prostředky vynaložené na „geocaching“

	Cena v Kč s DPH za ks	Cena v Kč s DPH celkem (pro 5 navržených míst)
Kovová krabička	100	500
Logbook	15	75
Ozdobný papír	50	250
Tužka	4	20
Ořezávků	10	50
Mzda odborného pracovníka	x	1 500
Cena celkem	x	2 395

Správu návrhu geocachingu by zajišťovala místní samospráva. Úkoly spojené s realizací geocachingu a občasným kontrolováním „cache“, by se mohla aktivně účastnit veřejnost, s čímž interpretace jako komunitní metoda počítá.

7.1.3.2. Návrh II. Stezka Po stopách ratajských panovníků s přírodními zajímavostmi

Navržená stezka Po stopách ratajských panovníků s přírodními zajímavostmi se dělí na dvě trasy, a to:

- **návrh II. A** - Trasa Ptáčků z Lipé a Pirkštejna s vyhlídkou na Sázavu a drobná architektura.
- **návrh II. B** - Naučná stezka Jana II. Lichtenštejna a lesní lokalita Stařechov.

Význam obou navržených stezek je vzdělávací. Měly by návštěvníky seznámit nejen s jednotlivými historickými souvislostmi a objekty obce, ale i s okolím, zejména s přírodním dědictvím dané lokality.

7.1.3.2.1 Návrh II. A Trasa Ptáčků z Lipé a Pirkštejna s vyhlídkou na Sázavu a drobná architektura

Obecné informace o trase:

- Délka: 2 km
- Čas: 0,5-1 hod (s návštěvou zámku + 1 hod)
- Počet zastávek: 9
- Náročnost: lehká
- Typ: pěší turistika
- Doprava:

osobní automobil- parkoviště na náměstí Míru a ve východní části obce vedle ulice Hlavní

vlaková doprava- zastávky: Rataje n. S. předměstí, Rataje n. S.

autobusová doprava- zastávky: Rataje n. S. Nový Dvůr, Rataje n. S, u hřbitova, Rataje n. S

- Doba návštěvy: omezená (otevírací doba zámku Po-zavřeno, Út-Ne – 8:00-12:00 hod., 13:00-16:00 hod., prohlídka začíná vždy v celou hodinu, v případě větší skupiny je prohlídka zahájena i mimo stanovenou dobu. Kostel lze navštívit jen při konání mše svaté: Ne 10:00 hod a St 17:15 hod.), zbytek trasy bez omezení.
- Cílová skupina: školy, rodiny s dětmi, místní obyvatelé, vzdálenější návštěvníci
- Blízké služby: infocentrum, ubytování, prodejna smíšeného zboží

Popis trasy:

Navržená trasa je „bezpanelová“ a jako orientační prvek by sloužil informační letáček s barevným vyobrazením jednotlivých objektů s krátkým popisem a mapou obce. Na trasu se lze napojit z různých míst obce, přičemž ne náhodně vede kolem autobusové zastávky (Rataje n. S., u hřbitova). Přijedeme-li do Rataje n. S. vlakem, projdeme (po červené turistické trase) od nádraží silnicí kolem rekreační oblasti k vodní elektrárně a odtud se dáme příkrou dlážděnou cestou k hradu. Odtud se lze napojit na zmíněnou trasu. Tato trasa je graficky znázorněna v příloze C – výkres 03, přičemž čísla vyobrazená v mapě po této trase neudávají směr, ale identifikují místní zajímavosti.

Zastavení první: Hrad Pirkštejn

Hynek Ptáček z Lipé a Pirkštejna dokončil stavbu hradu kolem 14. století. Po tomto rodě dostal hrad v Ratajích n. S. jméno Pirkštejn, který pochází z německého jména Burgstein. Hradní budova byla v 18. století přestavěna tehdejšími majiteli (Kinskými) na faru a tomuto účelu slouží dodnes. Hláška byla přestavěna v 16. století na zvonici, v níž jsou umístěny dva historicky i umělecky cenné zvony. Prostory hradu lze navštívit v době konání festivalu Pirkštejnský ptáček a Pirkštejnské růže.

Zastavení druhé: Kostel sv. Matouše

V kostele sv. Matouše se nachází hrobka pánů z Lipé, v které je pochován nejvýznamnější člen tohoto rodu sídlícího v Ratajích, Hanek Ptáček z Pirkštejna a Lipé, který zemřel 27. 8. 1944. Na hrobku upozorňuje malá tabulka v pravé kostelní zdi. Mimo jiné, je v kostele vidět některé erby a hrobky dalších panovníků sídlících v Ratajích n. S.

Zastavení třetí: Erb rodu pánů z Lipé

Pískovcový reliéf gotického erbu rodu pánů z Lipé zazděný do hřbitovní zdi u kostela sv. Matouše zde byl nalezen (r. 1891) při stavbě silnice. Erb představuje dvě ostrve neboli dvě vavřínové větve.

Zastavení čtvrté: Ratajský výhled

Odtud se naskýtá jedinečný pohled na mušli, tj. vějířovitý poloostrov šachovitě rozložených různobarevných polí, který obklopuje meandr řeky Sázavy. Její pravý břeh vznikl

v prahorním geologickém období tím, že poloplastické magma bylo vystaveno vnitřním i postraním tlakům. Magma při tuhnutí různě zprohýbaly břehy, tudíž nastaly geologické lomy a sesuvy. Při dobré viditelnosti lze vidět i vzdálenější vrchy, například vrh Pecný s hvězdárnou u Ondřejova.

Zastavení páté: Kaple sv. Antonína

Kaplička sv. Antonína - drobná čtverhranná stavba s trojbokými styčnými výsečemi byla vystavěna ve druhé polovině 17. století. Půdička této kaple, která je přístupná malým okénkem v zadním štítě, bývala za dob roboty dobrou skrýší rekrutům před obávaným asentem na vojnu.

Zastavení šesté: Památník obětem komunismu

Pod rybníčkem je postaven památník obětem války z roku 1920.

Zastavení sedmé: Zbytky brány

V místě, ve kterém se nacházíte, byla dříve zámecká zahrada, z které jsou už jen dochované sloupy.

Zastavení osmé: Kaštanová alej

Kaštanovou alejí se dříve přicházelo od východu do zámku. Dříve zde byly panské zahrady, vinopalna a později, jak již můžete vidět, po pravé straně i jízďárna, která již není v provozu. Po levé straně se naskýtá pohled na geomorfologický tvar masivu Stařechova.

Zastavení deváté: Zámek

Pánové z Lipé, když se usadili na Ratajích, sídlili zprvu na starém hradě (nynějším zámku). Tento hrad byl předchozím požárem i věkem sešlý, a tak se rozhodli ke stavbě nového hradu (Pirkštejn).

Nynější zámek, přestavěn v 16. století do renesanční podoby, vznikl tedy z původního gotického hradu ze 14. století (v době, kdy byl majitelem Rataj František Maxmilián z Talmberka). Na zámku jsou patrné jak prvky z původního gotického hradu, tak prvky renesanční až po baroko.

Nyní prošel zámek druhou etapou rekonstrukce. V zámku je zřízeno infocentrum, pošta a muzeum středního Posázaví se stálou expozicí dřevorubeckého muzea a historií obce a jejího okolí.

7.1.3.2.1.1 Ekonomické zhodnocení návrhu II. A

Finanční prostředky vynaložené na informační letáček k trase by zahrnovaly náklady na tvorbu a tisk letáku ve formátu A4 o dvou skladech, obsahující barevné vyobrazení jednotlivých objektů s krátkým popisem a mapou obce. Celkové náklady byly vyčísleny na 18 900 Kč. Rozpis nákladů uvádí tab. 5.

Tab. 5 Finanční prostředky vynaložené k návrhu II. A

	Cena v Kč s DPH za ks	Cena v Kč s DPH za 1000 ks	Cena v Kč celkem
Tvorba letáku	900	x	900
Tisk	18	18 000	18 000
Cena celkem	x	x	18 900

Správu by zajišťovala místní samospráva. Informační letáček by byl umístěn v informačním centru obce, v rekreačním středisku (po domluvě s majiteli), v budově na vlakovém nádraží a v blízkém regionu.

7.1.3.2.2 Návrh II. B Naučná stezka Jana II. Lichtenštejna a lesní lokalita Stařechov

Jako dalším vhodným prostředkem interpretace, který by zvýšil zájem daného území nejen u cizích návštěvníků, ale i u místních obyvatel, je vybudování naučné stezky. V interpretaci může jít o různé druhy naučných stezek:

- Stezka s průvodcovskou službou
- Stezka samoobslužná
- Stezka s kombinovaným výkladem

Obecné informace o trase:

- Délka: 6,5 km
- Čas: 1,5 – 2 hod
- Počet zastávek: 7
- Náročnost: střední
- Typ: pěší turistika
- Druh: samoobslužná
- Doprava:

osobní automobil - parkoviště na náměstí Míru a ve východní části obce vedle ulice Hlavní

vlaková doprava - zastávky: Rataje n. S. předměstí, Rataje n. S.

autobusová doprava - zastávky: Rataje n. S. Nový Dvůr, Rataje n. S, u hřbitova, Rataje n. S.

- Doba návštěvy: bez omezení
- Cílová skupina: školy, rodiny s dětmi, místní obyvatelé, vzdálenější návštěvníci
- Blízké služby: infocentrum, ubytování, prodejna smíšeného zboží

Popis trasy

Navržená trasa naučné stezky vede relativně svažitém terénem po schůdných lesních cestách a pěšinách, není ale vhodná pro kočárek. Trasa naučné stezky je vyobrazena v grafické příloze C-výkres 03. Čísla vyobrazená v mapě po stezce identifikují umístění informačního panelu. Je tedy jedno, který směr si návštěvník vybere, neboť jednotlivé panely nejsou na sebe nijak obsahově vázané. Naučná stezka je tedy samoobslužného charakteru, kde návštěvník prochází terén sám a vysvětlení mu poskytují informační panely přímo v terénu. Jednotlivá zastavení s panely připomínají působení Jana II. Lichtenštejna v době jeho panování na ratajském panství spolu s přírodním dědictvím vrchu Stařechova.

Námět a téma s texty a obrázky jednotlivých zastavení představuje grafická příloha D. Je nutné podotknout, že obrázky na navržených panelech jsou čerpány z vlastní fotodokumentace, z biologického hodnocení z roku 2008 F. Lysákem a doplněné z internetových zdrojů.

Téma jednotlivých zastávek:

- 1) Ratajské panství v době panování Jana II. Lichtenštejna
- 2) Geologie Rataj a Stařechova

- 3) Údolí Hubertky
- 4) Jubilejní památníky knížete Jana II. Lichtenštejna
- 5) Místo budoucí rozhledny
- 6) Kamenný stůl
- 7) Jedlový porost

Panel s tématem „Místo budoucí rozhledny“ se může později vyměnit za panel toho, co bylo zrealizováno. Vyměněný panel by mohl obsahovat komentované fotografie při realizaci rozhledny, kolik kubíků smrkového dřeva bylo použito na výstavbu apod.

Návštěvníkům má naučná stezka zprostředkovat zajímavá poznání místa a spolu s pobytem v přírodě umožnit uvědomělé prožití přírodních a krajinných krás a hodnot.

7.1.3.2.2.1 Ekonomické zhodnocení návrhu II. B

Finančně nejnáročnější se jeví varianta II. B. Samotné ekonomické zhodnocení by vyžadovalo podrobnou studii týkající se ekonomické problematiky. Již rozhledna je vyčíslena na 3,2 miliony korun. Na rozhlednu je možné získat dotace z Evropské unie pro rozvoj cestovního ruchu. Další náklady spojené s vybudováním naučné stezky představují výkup pozemků, stavební náklady a nákup informačních panelů.

Navržená stezka vede již po stávajících zpevněných lesních a pěších cestách. Zároveň by stezka byla vybudována v úzké spolupráci s Lesy ČR - Kácov, pod které území kopce Stařechov spadá. V daném případě stavební náklady i náklady na výkup pozemků zcela odpadají. Další finanční položkou tedy bude nákup informačních panelů. Jejich cena se odvíjí od velikosti a materiálového provedení (dřevo, kov, či plast). Existuje mnoho variant, které se od sebe cenově liší. Uvedená tab. 6 zobrazuje výběr možných variant informačních panelů

(velikost motivu 1200 x 1000mm) od firmy Urbania. Pokud bychom uvažovali o variantě C (firma uvádí, že tento typ tabule je vhodný především do přírody a pro naučné stezky) v materiálovém provedení dřevo-dub, v tab. 6, při počtu 7 panelů, potom by celkové náklady činily 118 738,2 Kč.

Tab. 6 Nabídka informačních panelů od firmy Urbania (<http://www.urbania.cz>)

Produkt	Materiálové řešení	Cena s DPH
 A	Kov-žárový zinek	10 345,00 Kč
 B	Jasanové dřevo	13 658,80 Kč
 C	Dubové dřevo	16 962,60 Kč
 D	Dubové dřevo	10 069,80 Kč
 E	Smrk v kombinaci s akátem	16 090,00 Kč

Správu by zajišťovala místní samospráva. Lehčí terénní úpravy, stavební práce spojené s osazením informačních panelů, označení trasy naučné stezky v terénu, by se mohla opět aktivně zapojit místní veřejnost.

8. Diskuze

V rámci této bakalářské práce vznikl projekt, který je srovnatelný s jinými plány a návrhy zrealizovanými pod záštitou Nadace Partnerství. Lze v tomto směru zmínit projekt

„Historicko-přírodovědná naučná stezka v Liběšicích“, jehož podnětem bylo, podobně jako v daném případě, obnovit povědomí o historii regionu, o kulturních a přírodních zajímavostech u obyvatel nejen Liběšic, ale i okolních vesnic, a povzbudit v nich zájem o místní region. V rámci tohoto projektu byla vytvořena naučná stezka, která má seznámit místní obyvatele a návštěvníky s historií a přírodními krásami Liběšicka. Žáci s pomocí učitelů a rodičů vytvořili texty na vzdělávací tabule. K stezce jsou vytvořeny pracovní listy a navazuje na stálou expozici v místním muzeu. V Turnově v rámci projektu „Poznej místo, kde žiješ“ pod záštitou Nadace Partnerství zpracovali žáci OA a HŠ informační karty o lokalitě geoparku Český ráj.

Publikovaná metodika Jamese Cartera v příručce „Interpretace místního dědictví“ se mi v daném případě osvědčila. Byla účinnou pomůckou při zpracování této bakalářské práce.

Jedním z předkládaných návrhů této práce je naučná stezka Jana II. Lichtenštejna a kopec Stařechov. Nechybělo málo a kopec bohatý na floru a faunu a též opředený historií, mohl rychlým tempem zmizet z mapy Posázaví. Těžaři z Čáslavi přišli v roce 2007 s nápadem otevřít na vrchu kopce velkolom kamene. Sice by to přineslo možný vznik nových pracovních míst, ale zároveň by došlo k dlouhodobému zatížení obce. Především těžkou nákladní dopravou, hlukem a prachem by došlo k nenávratnému poškození krajiny. V reakci na to vzniklo občanské sdružení Za záchranu Ratajska a Podvecka-Střechov a Centrum pro podporu občanů sdružení Arnika, díky kterým se prozatím podařilo zpustošení krajiny odvrátit. Na území Stařechova proběhlo i důkladné biologické hodnocení. Zřízení naučné stezky spolu s budoucí rozhlednou podpoří šetrný turistický ruch a místní podnikání. Oživí lesnatý kopec a zvýší jeho přitažlivost pro místní obyvatele i vzdálenější návštěvníky. Tento návrh naučné stezky bude na žádost předložen občanskému sdružení. Sdružení by mělo zájem tuto navrhovanou stezku podrobněji analyzovat a popřípadě i zrealizovat.

Návrhová řešení předkládaná v této práci jsou předpokladem posílení vztahu k místu, ve kterém místní obyvatelé žijí (místní patriotismus). Všechny koncepčně navržené prostředky interpretace mají povzbudit kladný vztah návštěvníků k přírodním i historickým památkám a místním zajímavostem v řešeném území. Interpretace místního dědictví může šetrně přispět k rozvoji místní ekonomiky. Avšak nevýhodou zvoleného řešení je, že každý úspěšný projekt interpretace je projektem dlouhodobým až nekonečným.

9. Závěr

Posázaví, v kterém se nachází území obce Rataje nad Sázavou, je tradičním vyhledávaným místem mnoha turistů. Cílem jejich cest je zejména krásná a zachovalá příroda, ale i bohatost kulturně-historického dědictví. Rataje nad Sázavou zažívaly největší rozkvět za první republiky, kdy v obci nejvíce prosperovali penziony a místní podnikatelé. V současné době proud návštěvníků výrazně poklesl, a proto potřebují Rataje a jeho blízké okolí nové impulzy ke svému rozvoji.

Území obce Rataje nad Sázavou a jeho okolí bylo zmapováno pomocí podrobné rekognoskace zaměřené na hmotné a nehmotné prvky lokální kultury. Prostřednictvím metody interpretace mají přiblížit řešené území a jeho blízkého okolí vybrané cílové skupině. V konečném závěru by tak způsobily oživení dané lokality z hlediska cestovního ruchu, popřípadě by zvýšily její rekreační potenciál. V tomto ohledu se jako příhodná ukázala romantická příroda reprezentovaná výrazným krajinným reliéfem meandrující řeky Sázavy poskytující panoramatické výhledy, dále také zachovalá středověká urbanistická struktura a architektonické památky. Lze tady shrnout, na základě provedeného průzkumu, že Rataje nad Sázavou a její okolí (Posázaví) by mělo stavět na propagaci jedinečného historického, kulturního, a především taky přírodního bohatství. Toto jedinečné bohatství v daném místě spoluutváří místní *genia loci*. Tím představuje dobré předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu.

Z koncepčně předkládaných forem interpretace, které by zvýšily větší zájem o danou lokalitu u potenciálních návštěvníků, byly jako nejoptimálněji navrženy dvě varianty. Geocaching a stezka Po stopách ratajských panovníků, která se dělí na trasu Ptáčků z Lipé a Pirkštejna s vyhlídkou na Sázavu a drobná architektura a na naučnou stezku Jana II. Lichtenštejna a lesní lokalita Stařechov. Tyto varianty byly navrženy spolu s tematickým obsahem a ekonomickou rozvahou. U naučné stezky je nutné podotknout, že by vyžadovala podrobnější ekonomický plán, neboť je náročnější na vybudování.

10. Použitá Literatura

- BROCHU, L. 2003. Interpretative Planning: The 5-M Model for Successful Planning Projects. Fort Collins. National Association for Interpretation. ISBN: neuvedeno
- CARTER, J. 2001. A Sense of Place – An interpretative Planning Handbook. Tourism and the Environment Initiative. Inverness. ISBN: neuvedeno
- ČÍLEK, V. 2005. Krajiny vnitřní a vnější. Dokořán. Praha. 2. vydání. ISBN:80-7363-042.
- FOLTÝN, D. 2008. Prameny paměti – Sedm kapitol o kulturně historickém dědictví pro potřeby výchovné praxe. Univerzita Karlova. Praha. ISBN: 978-80-7290-352-8
- HEMS, A., BLOCKLEY, M., 2006. Heritage interpretation. OXON. Routledge. ISBN: 786908677
- KOVÁŘ, J., PETÁK, J., ml., PETÁK, J., st., TOMÍČEK, T., ÚLOVEC, J., VANĚK, J., Rataje nad Sázavou. Hrad a zámek. Vydavatelství Unicornis. Praha. ISBN: 80-86562-04-2.
- KUPKA, J., 2009. Duchovní význam místa jako hodnota území. In: Urbanismus a územní rozvoj – roč. XII, č. 3/2009, ISSN 1212-0855, s. 46-50.
- KUPKA, J. 2010. Krajiny kulturní a historické. Vydavatelství ČVUT. Praha. ISBN: 978-80-01-04653-1.
- LINHART, J., ed., VODÁKOVÁ, A., ed. a KLENER, P., ed., 1996. Velký sociologický slovník. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2 sv. ISBN 80-7184-311-3.
- LUTRÝN, V. 2001. Rataje – perla Posázaví. Obec Rataje nad Sázavou. 4. vydání.
- MATĚJŮ, M. - ŽÁK, J., 2002, [autor statě]: Veřejný zájem a kulturní dědictví (Public Interest and Cultural Heritage); In: Nemovitě kulturní památky - pozitivní faktor nebo přítěž ekonomického rozvoje. 1. vyd. 2002. Praha: Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska; s. 80-81, 143-145. Anotace: Veřejný zájem a kulturní dědictví. (Public Interest and Cultural Heritage.)
- MAŘÍKOVÁ, P., Venkov v České republice: teoretické vymezení. MAJEROVÁ, Věra et al. Český venkov 2005: Rozvoj venkovské společnosti. ČZU, Praha. s. 37-54. ISBN 80-213-1274-2.
- MEDEK, M. 2010. Interpretace jako protnutí zájmu ochrany přírody a návštěvníka – zahraniční zkušenosti a tuzemské začátky se systematickým přístupem [on line]. 20. září 2010[cit. 2012-10-23]. Dostupné z <http://medek.us/ftp/raop_medek.doc>.
- MERUNKOVÁ, I. 1997. Urbanistická studie obce Rataje nad Sázavou.
- PATOČKA, J., HEŘMANOVÁ, E. 2008. Lokální a regionální kultura v České republice. Praha: ASPI. ISBN: 978-80-7357-347-8
- PERLÍN, R. Venkov, typologie venkovského prostoru.[s.l]:[s.n], [2008]. 21s. Dostupný z [www:<http://web.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf>](http://web.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf).
- PERLÍN, R., HUPKOVÁ, M., 2010. Venkovy a venkované. Doprovodná publikace k výstavě Venkovy a venkované. Univerzita Karlova, Praha. ISBN: 978-80-87147-27-6.

- PŤÁČEK, L. 2004. Interpretace místního dědictví. Nadace Partnerství. Brno. ISBN:80-239-2068-5.
- QUITTE, E. 1971. Klimatické oblasti Československa. Studia. Studia Geographica 16. Brno.
- SCHULZ, CH. N. 1994. Genius loci. Odeon. Praha. ISBN: 978-80-7363-303-5.
- SLEPIČKA, A. 1989. Přeměny venkova: venkov našeho věku. Svoboda. Praha. ISBN: 80-205-0019-7.
- SOUKUP, V., 1993. Sociální a kulturní antropologie. SLON. Praha. ISBN: neuvedeno
- SÝKORA, J. 1998a. Venkovský prostor 1. díl – Historický vývoj vesnice a krajiny. Vydavatelství ČVUT. Praha. ISBN:80-01-01826-1.
- SÝKORA, J. 2002. Územní plánování vesnic a krajiny. Urbanismus 2. Vydavatelství ČVUT. Praha. ISBN: 80-01-02641-8.
- TILDEN, L. 2007. Interpreting Our Heritage. Chapel Hill. The University of North Carolina Press. 212p. Dostupné také z [www](http://www.amazon.co.uk/exec/obidos/ASIN/0807858676/ref=ox_ya_oh_product#reader_0807858676):
- <http://www.amazon.co.uk/exec/obidos/ASIN/0807858676/ref=ox_ya_oh_product#reader_0807858676>.
- VEVERKA, J. Heritage Interpretation [on-line]. 23. března 2010 [cit. 2012-10-17]. Dostupné z <<http://www.heritageinterp.com/master.htm>>.
- VOREL, I. 2006. Venkovská sídla a charakter krajiny. Venkov II. – sídla a krajina. Urbanismus a územní rozvoj.
- ZAJONCOVÁ, D. 2008. Kulturně historické dědictví v péči místních komunit. In: Foltýn, D. (ed.). Prameny paměti – Sedm kapitol o kulturně historickém dědictví pro potřeby výchovné praxe. Karlova Univerzita. Praha. ISBN: 973-80-7290-352-8.
- ZEMÁNEK, L. 2003. Lokální kultura v životě našeho venkova. In: Geografie na cestách poznání. Sborník příspěvků k šedesátinám Ivana Bičíka. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK. Praha. s. 124-149.

11. Další zdroje

- Česko. Zákon č. 128 ze dne 15. května 2000 o obcích (obecní zřízení). In: Sbírka zákonů České republiky. 2000. částka 38. s. 128-130. Dostupné také z <<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=2000&typeLaw=zakonWhat=Rok&stranka=11>>.
- Česko. Zákon č. 114 ze dne 25. března 1992 o ochraně přírody a krajiny. In: Sbírka zákonů České republiky. 1992. částka 28. s. 114-115. Dostupný také z <<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=1992&typeLaw=zakonWhat=Rok&stranka=11>>.
- Česko. Zákon č. 17 ze dne 15. ledna 1992 o životním prostředí. In: Sbírka zákonů České republiky. 2000. částka 4. s. 17-20. Dostupný z <<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=1992&typeLaw=zakon&What=Rok&stranka=13>>.

Evropská úmluva o krajině [on line]. 7. ledna 2012. [cit. 2012-9-15]. Dostupná z <<http://www.kulturnikrajina.cz/download/CETS-no176-cze.pdf>>.

Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví [on line]. Národní památkový ústav. 20. února 2011 [cit. 2012-9-2]. Dostupná z <<http://www.npu.cz/pro-odborniky/pamatky-a-pamatkova-pece/zakony-mezinarodni-dokumenty/mezinarodni-dokumenty/unesco/>>.

Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy [on line]. Urbanismus a územní rozvoj. Ústav územního rozvoje. Únor 2000. Ročník III. č. 2. 34 s. [cit. 2012-9-4]. Dostupná z <<http://www.uur.cz/images/publikace/uur/2000/2000-02/08a.pdf>>.

Úmluva o zachování nemateriálního kulturního dědictví. Ministerstvo kultury. 17. prosince 2011. [cit. 2012-10-24]. Dostupná z <http://www.mkcr.cz/assets/kulturni-dedictvi/regionalni-a-narodnostni-kultura/Koncepce-a-jine-ustavujici-dokumenty/umluva.pdf>

Charta industriálního dědictví [on line]. Výzkumné centrum průmyslového dědictví fa ČVUT v Praze. [cit. 2012-9-4]. Dostupná z <<http://vcpd.cvut.cz/33-206-aktuality-charta-industrialniho-dedictvi.aspx>>.

Geoportal Cenia [on line]. [cit. 2012-9-23]. dostupný z <<http://geiportal.cenia.cz>>

Mapový portal [on line]. 4. prosince 2011 [cit. 2012-10-18]. Dostupný z <<http://mapy.cz>>.

Portál archivních map [on line]. [cit. 2013-1-17]. Dostupný z <<http://oldmaps.geolab.cz>>.

Portál regionálních informačních servisů- RISY [on line]. 3. února 2012 [cit. 2012-9-8] Dostupný z <<http://www.risy.cz/cs/vyhledavace/obce/detail?Zuj=534358>>

12. Seznamy

12.1. Seznam obrázků

Obr. 1 Poloha Rataje nad Sázavou v rámci České republiky (www.wikipwdia.cz , 2012) ..	29
Obr. 2 Vymezení řešeného území v rámci širších vztahů (http://www.mapy.cz)	30
Obr. 3 Klimatické oblasti dle Quitta (http://geiportal.cenia.cz).....	32
Obr. 4 Městský znak Rataje nad Sázavou (www.obecrataje.cz , 2012).....	40
Obr. 5 Výřez z mapového listu č. 13 Müllerovy mapy Čech z roku 1720 (http://oldmaps.geolab.cz)	43
Obr. 6 Výřez z mapového listu č. 162 I. vojenské mapování (http://oldmaps.geolab.cz) .	44
Obr. 7 Výřez z císařského otisku stabilního katastru 6454-1-004 (http://archivnimapy.cuzk.cz).....	45
Obr. 8 Výřez z mapového otisku stabilního katastru 6454-1-005 (http://archivnimapy.cuzk.cz)	45
Obr. 9 Vceňovací aparát Rataje nad Sázavou (http://archivnimapy.cuzk.cz).....	46
Obr. 10 Výřez z mapového listu č. 0_10_IV II. vojenské mapování (http://oldmaps.geolab.cz)	47
Obr. 11 Výřez z mapového listu č. 40_54_3 III. vojenské mapování (http://oldmaps.geolab.cz).	47

12.2. Seznam tabulek

Tab. 1 Souhrnné informace o obci (RISY,2012).....	30
Tab. 2 Bližší rozbor cílových skupin.....	55
Tab. 3 Konceptně navržené prostředky.....	56
Tab. 4 Finanční prostředky vynaložené na „geocaching“	59
Tab. 5 Finanční prostředky vynaložené k návrhu II. A.....	63
Tab. 6 Nabídka informačních panelů od firmy Urbania (http://www.urbania.cz).....	66

12.3. Seznam boxů

Box 1	Námět „cache A“ umístěné na břehu řeky Sázavy.....	57
Box 2	Námět „cache B“ umístěné u potoka Živého.....	58
Box 3	Námět „cache C“ umístěné pod zámkem.....	58
Box 4	Námět „cache D“ umístěné vedle kapličky sv. Antonína vedle lípy.....	58
Box 5	Námět „cache E“ umístěné v lese na Vítkovicích za památníkem.....	59

12.4. Seznam samostatných příloh

Příloha A: Výkres O1 – Vymezení území obce Rataje nad Sázavou

Příloha B: Výkres 02 – Návrh rozmístění „cache“ obec Rataje nad Sázavou

Příloha C: Výkres 03 – Po stopách ratajských panovníků s přírodními zajímavostmi
obec Rataje nad Sázavou

Příloha D: Námět panelů naučné stezky Jana II. Lichtenštejna a lesní lokalita
Stařechov